

Γ.Ν. ΦΙΛΙΑΣ

Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

ΟΙ ΕΞΟΡΚΙΣΜΟΙ ΩΣ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Στή λατρεία τῆς Ἐκκλησίας, ὑπὸ τὸν ὄρο «ἐξορκισμὸς» (ἢ ἐπορκισμὸς) περιγράφεται ἡ ἁγιαστικὴ πράξη ποὺ ἔχει σκοπὸ τὴν ἀπαλλαγὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆ δαιμονικῆ ἐπήρεια¹. Εἶναι ἡ προσευχὴ ποὺ ἀπευθύνεται στὸ Θεὸ γιὰ τὴν ἐκδίωξη τοῦ δαίμονα, στὴν περίπτωση ποὺ αὐτὸς κατέχει ἕναν ἄνθρωπο ἢ ἕνα ἄλλο εἶδος τῆς δημιουργίας². Ὁ «ἐνεργούμενος ἀπὸ ἀκάθαρτα πνεύματα» (δηλαδὴ ὁ κατεχόμενος ἀπὸ τοὺς δαίμονες) θεραπεύεται μὲ τὴν προσευχὴ πρὸς τὸ Θεό, ἀλλὰ καὶ μὲ τὶς ἐξορκιστικὲς λέξεις καὶ πράξεις³, οἱ ὁποῖες ἔχουν χαρακτῆρα ἐπιτιμητικὸ καὶ προστακτικὸ⁴.

Στὶς ἐξορκιστικὲς εὐχὲς ὁ κεντρικὸς ἄξονας εἶναι ἡ ἐπίκληση τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ Χριστοῦ γιὰ τὴν ἐκδίωξη τῶν δαιμόνων. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περίπτωσι τῶν «ἐνεργουμένων» ἀπὸ τὸ διάβολο, ἡ λειτουργικὴ πράξη τῆς Ἐκκλησίας χρησιμοποιεῖ ἐξορκισμοὺς κατὰ τὴν τελεσιουργία τοῦ Βαπτίσματος, κατὰ τὴν ὁποία ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἐξορκιστικοὺς λόγους προβλέπονται καὶ κάποιες κινήσεις τοῦ ἐξορκίζοντος ἱερέα (ἐμφύσηση, σχηματισμὸς τοῦ σημείου τοῦ Σταυροῦ, χρίση μὲ ἔλαιο)⁵. Θὰ πρέπει, μάλιστα, νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὸ κείμενο τῶν ἐξορκισμῶν ἐπὶ τῶν κατηχουμένων λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ Βάπτισμά τους, εἶχε λάβει τὴν τελικὴ του διαμόρφωση ἀπὸ ἀρκετὰ ἔνωρις⁶. Ἐξορκιστικὲς εὐχὲς, ἐπίσης, χρησιμοποιεῖ ἡ Ἐκκλησία σὲ περιπτώσεις μολυσμοῦ τοῦ νεροῦ, ἀλλὰ καὶ προσβολῆς τῶν γεωργικῶν καλλιεργειῶν ἀπὸ ἕντομα ἢ ἀπὸ κάποια

¹ Γ.Θ. Βεργωτῆ, *Λεξικὸ Λειτουργικῶν καὶ τελετουργικῶν ὄρων*, Θεσσαλονίκη 1991², σ. 54. Ἡ ἐξωχριστιανικὴ ἔννοια τοῦ ὄρου δηλώνει τὴ «δέσμευση κάποιου μὲ ὄρκο». (βλ. πρωτοπρ. Θ. Χριστοδούλου, *Ἐξορκισμοί, ἐξορκιστὲς καὶ βασκανία*, Αθήνα, ἐκδ. Ὁμολογία, 2003, σ. 11).

² C. Vagaggini, *Initiation théologique à la liturgie*, t. I, Paris 1959, σ. 225.

³ «Exorcism, Exorcist», *A new Dictionary of Liturgy and Worship* (ed. J.G. Davies), London, scm Press, 1986, σ. 230.

⁴ *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, τόμ. 5, Αθήνα 1964, στ. 730.

⁵ Περισσότερα περὶ τῶν ἐξορκισμῶν κατὰ τὸ Βάπτισμα, βλ. Π. Τρεμπέλα, *Λειτουργικοὶ Τύποι Αἰγύπτου καὶ Ανατολῆς*, Αθήνα, Ἀποστολικὴ Διακονία, 1961, σσ. 266έξ./ A. Benoit, *Le baptême chrétien au second siècle*, Paris 1953, σ. 39/ F.-J. Dölger, *Der Exorcismus im altchristlichen Taufritual*, Paderborn 1909 (*Studien zur Geschichte und Kultur der Altertums* 3)/ C. Vagaggini, ὅπ.π., σσ. 258- 272/ Γ. Φίλια, *Τὸ Βάπτισμα κατὰ τὶς λειτουργικὲς πηγὲς τῆς ἀντιοχειανῆς Ἐκκλησίας*, Αθήνα, 1996, σσ. 61-67.

⁶ H. Leclercq, «Exorcisme, exorciste», *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de Liturgie*, t. 5(I), Paris 1922, στ. 970.

ασθένεια (βλ. τὴν εὐχή, ποὺ ἀποδίδεται στὸν ἅγιο Τρύφωνα, γιὰ «τοὺς κήπους, τοὺς ἀμπελῶνες καὶ τὰ χωράφια»)⁷.

Οἱ εὐχὲς καὶ οἱ ἐξορκισμοὶ γιὰ τοὺς ἐνεργούμενους ἀπὸ τὸ διάβολο (τοὺς δαιμονισμένους) ἀποτελοῦν τὴ σημαντικότερη ὁμάδα ἀπ' ὅλες τὶς ἐξορκιστικὲς εὐχὲς τῆς χριστιανικῆς λατρείας. Ἡ μελέτη τῆς διαμορφώσεως καὶ τῆς εὐχολογιακῆς τους ἐξελίξεως παρέχει τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα γιὰ μιὰ ὀρθὴ θεώρησή τους στὴ σύγχρονη λειτουργικὴ πράξη· μιὰ θεώρηση ποὺ (σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις σήμερα) φαίνεται ὅτι πάσχει σοβαρά. Μόνο ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς μελέτης αὐτῆς θὰ μπορέσουμε νὰ προσεγγίσουμε τοὺς ἐξορκισμοὺς ὡς λειτουργικὴ θεραπευτικὴ δραστηριότητα.

1. Οἱ καινοδιαθηκικὲς μαρτυρίες περὶ τῆς θεραπείας τῶν δαιμονισμένων

Στὰ Συνοπτικὰ Εὐαγγέλια παρατίθενται οἱ περιπτώσεις δαιμονισμένων, τοὺς ὁποίους ἐθεράπευσε ὁ Κύριος⁸. Ἐκ τῆς προσεκτικῆς μελέτης τῶν περιστατικῶν δαιμονισμοῦ στὰ Συνοπτικὰ Εὐαγγέλια συνάγουμε τὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα:

α) Ἡ κατάληψη τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ δαίμονος ἢ δαιμόνων δύναται νὰ ἔχει χαρακτῆρα καθολικῆς κυριαρχίας τοῦ δαίμονος ἢ τῶν δαιμόνων ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου⁹.

β) Ἡ κατάληψη τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ δαίμονος ἢ δαιμόνων δύναται νὰ ἔχει χαρακτῆρα μερικῆς κυριαρχίας τοῦ δαίμονος ἢ τῶν δαιμόνων ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου¹⁰.

⁷ Ἡ ἀντίληψη ὅτι ἡ ὑλικὴ κτίση μπορεῖ νὰ κυριαρχηθεῖ ὀλοκληρωτικὰ ἀπὸ τὸ διάβολο (ἀπαιτουμένων, ἔτσι, τῶν ἐξορκισμῶν πρὸς ἀπαλλαγὴ τῆς), προέρχεται ἀπὸ τὴ βιβλικὴ ἀλήθεια ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔδωσε, μὲ τὴν ἁμαρτία, στὸ διάβολο τὴ δυνατότητα αὐτῆς τῆς κυριαρχίας.

⁸ Οἱ περισσότερες περιπτώσεις θεραπείας δαιμονισμένων ἀπὸ τὸν Κύριο ἀναφέρονται στὰ τρία Συνοπτικὰ Εὐαγγέλια καὶ καταγράφονται ἀνάμεσα στὰ ὑπόλοιπα θαύματα τοῦ Χριστοῦ: Μτ. 8, 28-34 (θεραπεία τῶν δύο δαιμονιζομένων τῶν Γεργεσηνῶν)/ 9, 33 (θεραπεία δαιμονιζομένου κωφοῦ)/ 12, 22 (θεραπεία δαιμονιζομένου κωφοῦ καὶ τυφλοῦ)/ 15, 21-28 (θεραπεία τῆς δαιμονιζομένης θυγατέρας τῆς Χανααίας)/ 17, 14-21 (θεραπεία τοῦ σεληνιαζομένου νέου)// Μκ. 3, 10-11 (θεραπείες δαιμονιζομένων)/ 5, 1-20 (θεραπεία τοῦ δαιμονιζομένου τῶν Γεργεσηνῶν)/ 7, 24-30 (θεραπεία τῆς δαιμονιζομένης θυγατέρας τῆς Συροφαινικίσσης)/ 9, 14-29 (θεραπεία τοῦ σεληνιαζομένου νέου)// Λκ. δ', 33-35 (θεραπεία τοῦ δαιμονιζομένου τῆς Καπερναούμ)/ 4, 41-42 (θεραπείες δαιμονιζομένων)/ 8, 2 (περὶ τῆς θεραπείας τῆς Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς)/ 8, 26-39 (θεραπεία τοῦ δαιμονιζομένου τῶν Γαδαρηνῶν)/ 9, 37-43 (θεραπεία τοῦ σεληνιαζομένου νέου)/ 11, 14 (θεραπεία τοῦ δαιμονιζομένου κωφοῦ)/ 13, 10-17 (θεραπεία τῆς συγκυπτύσης ἐκ πνεύματος ἀκαθάρτου)/ Πράξ. 8, 7 καὶ ιθ', 12 (θεραπείες δαιμονιζομένων διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἢ διὰ ἀντικειμένων τῶν Ἀποστόλων).

⁹ Μτ. 8, 28-34/ 15, 21-28/ 17, 14-21// Μκ. 5, 1-20/ 7, 24-30/ 9, 14-29/ Λκ. 4, 33-35/ 8, 26-39/ 9, 37-43.

γ) Ἡ κατάληψη τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ δαίμονος ἢ δαιμόνων δύναται νὰ ἔχει χαρακτήρα μόνιμης κυριαρχίας τοῦ δαίμονος ἢ τῶν δαιμόνων ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου¹¹.

δ) Ἡ κατάληψη τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ δαίμονος ἢ δαιμόνων δύναται νὰ ἔχει χαρακτήρα περιστασιακῆς κυριαρχίας τοῦ δαίμονος ἢ τῶν δαιμόνων ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου¹².

ε) Ἡ κατάληψη τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ δαίμονος ἢ δαιμόνων δύναται νὰ ἔχει χαρακτήρα προκλήσεως διαφόρων ἀσθενειῶν ψυχοσωματικῆς φύσεως¹³.

στ) Ἡ κατάληψη τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ δαίμονος ἢ δαιμόνων δύναται νὰ ἔχει χαρακτήρα προκλήσεως διαφόρων ὑπερφυσικῶν καταστάσεων¹⁴.

Οἱ θεραπείες αὐτὲς τῶν δαιμονισμένων ἐνδιαφέρουν τὴ λειτουργικὴ πράξη τῶν ἐξορκισμῶν, διότι ἀποτελοῦν τὴ βάση της. Στὶς σχετικὲς εὐαγγελικὲς διηγήσεις, τὰ ἐπιμέρους θέματα διεκδικοῦν ἓνα ιδιαίτερο ἐνδιαφέρον.

α) Ὁ τρόπος τῶν θεραπειῶν καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ Κυρίου

Στὴν περίπτωση τοῦ δαιμονισμένου στὴ Συναγωγὴ τῆς Καπερναοῦμ¹⁵ γίνεται λόγος γιὰ ἀκάθαρτο πνεῦμα, τὸ ὁποῖο κατεῖχε τὸ συγκεκριμένο ἄνθρωπο. Ὁ Ἰησοῦς ἐπετίμησε τὸ πνεῦμα μὲ λόγια ἀπλὰ: *φιμώθητι καὶ ἐξελθε ἀπ' αὐτοῦ*¹⁶. Ἡ θεραπεία τῆς κόρης τῆς Συροφοινίκισσας¹⁷ συνίσταται στὴν ἀπελευθέρωσή της ἀπὸ τὸ ἀκάθαρτο πνεῦμα¹⁸ χωρὶς νὰ μνημονεύονται τὰ λόγια τῆς ἐπιτιμήσεως, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ διήγηση περὶ τοῦ δαιμονισμένου ἐκείνου νέου, τὸν ὁποῖο ὁ διάβολος καθιστοῦσε ἄλαλο, ἐπιφέροντας καὶ ἄλλα φοβερὰ συμπτώματα¹⁹. Ὁ Κύριος ἐπετίμησε τὸ πνεῦμα μὲ τὰ ἀκόλουθα λόγια: *τὸ πνεῦμα τὸ ἄλαλον καὶ κωφόν, ἐγὼ σοι ἐπιτάσσω, ἐξελθε ἐξ αὐτοῦ καὶ μηκέτι εἰσέλθῃς εἰς αὐτόν*²⁰. Ἡ διήγηση προσθέτει ὅτι ὁ Χριστὸς ὑπέδειξε τὴν προσευχὴ καὶ τὴ νηστεία ὡς προϋποθέσεις γιὰ τὴν θεραπεία τῶν δαιμονισμένων ἀπὸ τοὺς Μαθητές²¹. Ἀλλὰ οὔτε καὶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις θεραπειῶν

¹⁰ Μτ. 9, 33/ 12, 22//Λκ. 11, 14/ 13, 10-17 .

¹¹ Μτ. 9, 33/ 12, 22// Λκ. 11, 14/ 13, 10-17 .

¹² Μτ. 17, 14-21// Μκ. 9, 14-29//Λκ. 9, 37-43.

¹³ Μτ. 9, 33/ 12, 22// Λκ. 11, 14/ 13, 10-17 .

¹⁴ Μτ. 8, 28-34// Μκ. 5, 1-20// Λκ. 4, 33-35/ 8, 26-39 .

¹⁵ Μκ. 1, 23-27// Λκ. 4, 31-37.

¹⁶ Μκ. 1, 25.

¹⁷ Μκ. 7, 25-30.

¹⁸ Στὴ διήγηση τοῦ Ματθαίου γίνεται λόγος γιὰ τὴν κόρη μιᾶς Χανααναίας (15, 22: *ἡ θυγάτηρ μου κακῶς δαιμονίζεται*).

¹⁹ Μκ. 9, 14-29.

²⁰ Μκ. 9, 25.

²¹ Στὴ διήγηση τοῦ Ματθαίου προστίθεται ὡς προϋπόθεση ἡ πίστις (17, 20).

δαιμονισμένων ἀπὸ τὸ Χριστὸ μνημονεύεται κάποιος ιδιαίτερος τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Κύριος παρέσχε τὴν ἴαση στὸν «τυφλὸ καὶ κωφὸ δαιμονισμένο»²² καὶ στὴ Μαρία τὴ Μαγδαληνὴ (ἀφ' ἧς δαιμόνια ἑπτὰ ἐξεληλύθει²³), ἐνῶ στὴν περίπτωση τῶν δύο δαιμονισμένων στὴν περιοχή τῶν Γεργεσηνῶν²⁴ ἐκβάλλει τοὺς δαίμονες μὲ τὴν ἀπλή ἐντολὴ ὑπάγετε.

Εἶναι ἐμφανὲς ὅτι προκειμένου περὶ τῶν δαιμονισμένων ὁ Κύριος χρησιμοποίησε τὸ λόγο του γιὰ νὰ ἐκδιώξει τὸ διάβολο. Σὲ περιπτώσεις θεραπειῶν ἀπὸ ἄλλες ἀσθένειες μαρτυρεῖται σαφῶς κάποια «κινητικότητα» τοῦ Χριστοῦ, ἢ ὁποῖα συνίσταται κυρίως στὴν ἐπίθεση τῶν χειρῶν ἐπὶ τοῦ ἀρρώστου²⁵. Ἀπέναντι, ὅμως, στὸ «ἀκάθαρτο πνεῦμα», ὁ Ἰησοῦς ἐκφράζει τὴν αἴσθησή τῆς ἐξουσίας του, διατάσσοντας ἀπλῶς τὸ διάβολο νὰ ἐξέλθει ἀπὸ τὸν κατεχόμενο ἄνθρωπο. Παρόμοια εἶναι ἡ αἴσθησις ἐκείνων πού παρευρίσκονται στὴ θεραπεία τοῦ δαιμονισμένου: καὶ ἐθαμβήθησαν πάντες...ὅτι κατ' ἐξουσίαν καὶ τοῖς πνεύμασι τοῖς ἀκαθάρτοις ἐπιτάσσει καὶ ὑπακούουσιν αὐτῷ²⁶. Ἀλλὰ καὶ ὅταν κάποιοι τὸν κατηγοροῦν ὅτι «βγάζει τὰ δαιμόνια μὲ τὴ δύναμη τοῦ ἄρχοντα τῶν δαιμονίων», ὁ Κύριος διακηρύσσει ὅτι ὄχι μόνο δὲν εἶναι ὄργανο τοῦ «Βεελζεβούλ», ἀλλὰ ὅτι εἶναι ἀνώτερος τοῦ διαβόλου, τὸν ὁποῖο κατατροπώνει θεραπεύοντας τὸ δαιμονισμένο²⁷.

Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ ἐπισημανθῆ ἡ ὁμολογία τοῦ ἴδιου τοῦ διαβόλου, ὅτι διὰ τῆς ἐκδιώξεώς του ἀπὸ τὸν Κύριο ὑπόκειται σὲ βασανισμό: τί ἡμῖν καὶ σοί, Ἰησοῦ Υἱὲ τοῦ Θεοῦ; ἦλθες ὧδε πρὸ καιροῦ βασανῖσαι ἡμᾶς²⁸. Ὁ διάβολος, δηλαδή, διακηρύσσει ὅτι βασανίζεται πρὶν ἀπὸ τὴν ὥρα του κατὰ τὴν τελικὴ κρίση²⁹. Γι' αὐτό, ἡ ἐκδιώξή του ἀπὸ τὸν κατεχόμενο ἄνθρωπο σηματοδοτεῖ μία πρόγευση τῶν ἐσχάτων, ὅπως τονίζει ὁ ἴδιος ὁ Κύριος μετὰ τὴν θεραπεία τοῦ δαιμονισμένου (εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ³⁰) καὶ προσθέτει ὅτι ἡ νίκη κατὰ τοῦ διαβόλου μὲ τὴν θεραπεία τῶν δαιμονισμένων ἀποτελεῖ τὸ σημάδι τῆς ἀληθινῆς πίστεως: σημεῖα δὲ τοῖς

²² Μτ. 12, 22. Ὁ Λουκᾶς ἀναφέρεται σὲ «κωφὸ δαιμονισμένο» (11, 14).

²³ Λκ. 8, 2.

²⁴ Μτ. 8, 28-34. Στὸ κατὰ Μάρκον ὁ δαιμονισμένος εἶναι ἓνας (5, 1-20).

²⁵ Μκ. 5, 23/ 6, 5/ 7, 32/ 8, 23// Λκ. 4, 40/ 13, 13. Πρβλ. καὶ τὶς ἐνδιαφέρουσες, ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ, παρατηρήσεις τοῦ J. Coppens (*L'imposition des mains et les rites connexes dans le nouveau Testament et dans l'Eglise ancienne*, Paris 1925, σς. 28-34).

²⁶ Μκ. 1, 27/ Πρβλ. καὶ τὴν προφητεία τοῦ Ζαχαρίου, ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς «θὰ ἐπιτιμήσει» τὸ διάβολο (3, 2).

²⁷ Ἐπὶ τὸν ἰσχυρότερον αὐτῷ ἐπελθὼν νικῆσθαι αὐτόν, τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ αἶρει, ἐφ' ἧς ἐπεποιθεῖ, καὶ τὰ σκῦλα αὐτοῦ διαδίδωσιν (Λκ. 11, 22).

²⁸ Μτ. 8, 29.

²⁹ Πρβλ. Ἀποκ. 20, 10.

³⁰ Μτ. 12, 38.

πιστεύσασι ταῦτα παρακολουθήσει· ἐν τῷ ὀνόματί μου δαιμόνια ἐκβαλοῦσι ...³¹.

Στὴν ὑπόσχεση αὐτὴ τοῦ Ἰησοῦ πρὸς «ἐκείνους ποὺ θὰ πιστεύσουν» ἐδράζεται ἡ μετέπειτα δράση τῶν ἐξορκιστῶν-θεραπευτῶν τῆς πρώτης Ἐκκλησίας. Ἄλλωστε, ἡ ἐπίκληση τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ γιὰ τὴν ἐκδίωξη τῶν δαιμόνων ἀπὸ τοὺς δαιμονισμένους ἀνθρώπους ἀποτελεῖ ἐξουσία, ποὺ ἔδωσε ὁ Χριστὸς στοὺς δώδεκα Μαθητές Του³², ἀλλὰ καὶ στὸν εὐρύτερο κύκλο τῶν ἐβδομήκοντα, οἱ ὁποῖοι *ὑπέστρεψαν μετὰ χαρᾶς λέγοντες· Κύριε καὶ τὰ δαιμόνια ὑποτάσσεται ἡμῖν ἐν τῷ ὀνόματί σου*³³. Ὁ Χριστὸς, ὅμως, τονίζει ὅτι ἡ ἐξουσία αὐτὴ τῶν Μαθητῶν δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀποτελέσει αἰτία ἐπάρσεώς τους³⁴.

Στὸ σημεῖο αὐτό, ἀκριβῶς, εἶναι ἐπιβεβλημένο νὰ τονίσουμε ὅτι ἡ ἐξουσία τῶν Χριστιανῶν νὰ ἐκδιώκουν τοὺς δαίμονες «στὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου» δὲν εἶναι αὐτόνομη, ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ ἐκφράζεται μέσα ἀπὸ τὸ γεγονός τῆς πίστεως καὶ τῆς συνεποῦς χριστιανικῆς ζωῆς: *Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Πολλοὶ ἐροῦσι μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ· Κύριε, Κύριε, οὐ τῷ σῷ ὀνόματι...δαιμόνια ἐξεβάλομεν;...καὶ τότε ὁμολογήσω αὐτοῖς ὅτι οὐδέποτε ἔγνων ἡμᾶς· ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν*³⁵.

β) Ὁ δαιμονισμὸς ὡς ἀσθένεια

Ὅπως ἤδη τονίστηκε, ὁ Κύριος χρησιμοποίησε ἰδιαίτερο τρόπο γιὰ τὴν θεραπεία τῶν δαιμονισμένων. Οἱ μαρτυρίες τῶν σχετικῶν μὲ τὸ θέμα Συνοπτικῶν διηγήσεων συνηγοροῦν ἄλλοτε ὑπὲρ τῆς διακρίσεως καὶ ἄλλοτε ὑπὲρ τοῦ συσχετισμοῦ τοῦ δαιμονισμοῦ μὲ τὶς ὑπόλοιπες ἀσθένειες. Σύμφωνα μὲ τὶς μαρτυρίες αὐτές, ὁ Χριστὸς «ἐθεράπευε» τοὺς ἀρρώστους, ἀλλὰ «ἐξεδίωκε» τὰ δαιμόνια³⁶. Ἡ διαφορὰ δὲν εἶναι ἀπλῶς ἔννοιολογική, ἐὰν συνειδητοποιήσουμε ὅτι ὁ ὅρος «θεραπεία» δὲν χρησιμοποιεῖται περὶ τοῦ δαιμονισμοῦ. Στὸ συμπέρασμα, πάντως, ὅτι ὁ δαιμονισμὸς διακρίνεται ὡς ἰδιαίτερο νόσημα ὁ δηγεῖ ἢ μαρτυρία ὅτι ὁ Κύριος ἐθεράπευε τοὺς «ἀρρώστους, δαιμονισμένους, σεληνιαζομένους καὶ παραλυτικούς»³⁷, ὅπως δὲ μαρτυρεῖ ὁ ἀπ. Πέτρος στὴν ὁμιλία του πρὸς

³¹ Μκ. 16, 17.

³² Μκ. 6, 7.

³³ Λκ. 10, 17.

³⁴ Πλὴν ἐν τούτῳ μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ πνεύματα ὑμῖν ὑποτάσσεται· χαίρετε δὲ ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγγράφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς (Λκ. 10, 20).

³⁵ Μτ. 7, 21-23. Πρβλ. καὶ Μκ. 9, 38, ὅπου ἀναφέρεται ἡ περίπτωση κάποιου ἀνθρώπου, ποὺ δὲν πίστευε στὸ Χριστό, ἀλλὰ ποὺ ἐξέβαλε δαιμόνια «ἐν τῷ ὀνόματι» τοῦ Κυρίου.

³⁶ Μκ. 1, 34/ Μτ. 8, 16.

³⁷ Μτ. 4, 24.

τὸν Κορνήλιο, ὁ Ἰησοῦς διῆλθεν εὐεργετῶν καὶ ἰώμενος πάντας τοὺς καταδυναστευομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου (Πρ. 10, 38).

Φαίνεται, ὅμως, ὅτι ὁ δαιμονισμὸς θεωρεῖται καὶ ὡς κατάσταση ἀσθένειας. Στὴ διήγηση τοῦ *Κατὰ Ματθαῖον* περὶ τοῦ παιδιοῦ, τὸ ὁποῖο κατεχόταν ἀπὸ δαιμονικὸ πνεῦμα³⁸, σημειώνεται ὅτι «σεληνιαῖζεται καὶ κακῶς πάσχει». Εἶναι, ἐπομένως, σαφὲς ὅτι ὁ δαιμονισμὸς ἐντάσσεται στὶς ἀσθένειες πού τυραννοῦν τὸν ἄνθρωπο («κακῶς πάσχει»), ἀλλὰ καὶ ὅτι συγκεκριμενοποιοῦνται τὰ παθολογικὰ του συμπτώματα μὲ τὴ μαρτυρία περὶ ἐπιληπτικῆς καταστάσεως. Γι' αὐτὸ ὁ στίχος 18 τῆς σχετικῆς διηγήσεως ἐπισημαίνει ὅτι ἐξῆλθε τὸ δαιμόνιον... καὶ ἐθεραπεύθη (ἐθεωρεῖτο, ἐπομένως, ὡς ἄρρωστος). Ἡ ἴδια ἔννοια τῆς «θεραπείας» σχετικὰ μὲ τὴν ἐκδίωξη τῶν πονηρῶν πνευμάτων μαρτυρεῖται καὶ σὲ ἄλλες συναφεῖς περιπτώσεις³⁹.

Ἡ ἀσθένεια, μὲ τοὺς πόνους πού τὴ συνοδεύουν, θέτει ἓνα πρόβλημα στοὺς ἀνθρώπους ὅλων τῶν ἐποχῶν. Στὴν ἀρχαία ἀνατολή, ὁ κόσμος ἔβλεπε τὴν ἀσθένεια ὡς μάστιγα πού προακλοῦσαν τὰ πονηρὰ πνεύματα ἢ πού ἔστελναν οἱ θεοί, ὀργισμένοι ἀπὸ μία λατρευτικὴ παράλειψη⁴⁰. Γι' αὐτὸ ἔκαναν ἐξορκισμοὺς προορισμένους νὰ διώξουν τοὺς δαίμονες καὶ ἐκλιπαροῦσαν τὴ συγγνώμη τῶν θεῶν μὲ ἱκεσίες καὶ θυσίες⁴¹. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἐκφράζει τὴν ἴδια ἀντίληψη περὶ τῆς σχέσεως τοῦ διαβόλου μὲ τὴ σωματικὴ ἀσθένεια⁴². Κυρίως στὸν μετὰ τὴν ἐξορία ἰουδαϊσμὸ τονίζεται ἡ ἰδέα ὅτι ἡ ἐπιρροή τῶν διαμόνων πάνω στὸν κόσμο φανερόνεται μὲ τὴν ἀσθένεια⁴³.

Ὁ Ἰησοῦς διακηρύσσει τὴν ἴδια ἄποψη κατὰ τὴ θεραπεία τῆς συγκύπτουσας γυναίκας, τὴν ἀσθένεια τῆς ὁποίας θεωρεῖ ὡς «δεσμὰ τοῦ διαβόλου»⁴⁴. Στὴν περίπτωση αὐτὴ εἶναι σαφὲς ὅτι ἡ ἀσθένεια τῆς συγκύπτουσας συμπίπτει μὲ τὴν κατοχὴ ἀπὸ τὸ διάβολο. Ἡ ἴδια κατοχὴ ὑπονοεῖται ἀπὸ τὸν ἀπ. Παῦλο, ὁ ὁποῖο ἀποκαλεῖ τὴν ἀσθένειά του ὡς ἄγγελο σατανᾶ⁴⁵ (ὑπηρέτη τοῦ σατανᾶ). Στὶς καινοδιαθηκικὲς αὐτὲς μαρτυρίες, ἡ κατοχὴ ἀπὸ τὸ δαίμονα συνδυάζεται μὲ παθολογικὰ συμπτώματα καὶ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἀσθένεια.

³⁸ Μτ. 17, 14-21.

³⁹ Λκ. 6, 18/ 7, 21.

⁴⁰ Βλ. *Λεξικὸ βιβλικῆς θεολογίας* (μτφρ. ἀπὸ τὰ γαλλικὰ ὑπὸ Σ. Ἀγουρίδη, Σ. Βαρταριὰν κ.ἄ.), ἔκδ. «Ἄρτος Ζωῆς», Ἀθήνα 1980, στ. 235.

⁴¹ «Exorcism, exorcist», ὅπ.π., σσ. 230-231/ *Λεξικὸ...*, στ. 150.

⁴² Τωβ. 6, 8/ Ἰώβ 2, 7.

⁴³ *Λεξικὸ...*, στ. 151. Βλ. τὴν ἴδια ἀντίληψη στὸ ἰουδαϊκὸ ἀπόκρυφο *Βιβλίον τοῦ Ἐνώχ* (περὶ τὸ 200 π.Χ.), ἔκδ. Σ. Ἀγουρίδη, *Τὰ Απόκρυφα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, τόμ. Α', Ἀθήνα 1975, σ. 331.

⁴⁴ *Ταύτην δὲ, θυγατέρα Ἀβραάμ, ἦν ἔδησεν ὁ σατανᾶς ἰδοὺ δέκα καὶ ὀκτῶ ἔτη* (Λκ. 13, 16).

⁴⁵ Β' Κορ. 12, 7.

2. Έξορκισμοὶ καὶ θεραπείες δαιμονιζομένων στὴν Ἐκκλησία τῶν ὀκτῶ πρώτων αἰώνων (ἕως τῆς ἐμφάνισης τῶν πρώτων χειρογράφων εὐχολογιῶν)

α) Ἡ πρώτη Ἐκκλησία καὶ τὸ χάρισμα τῶν ἐξορκιστῶν

Ὅπως ἀναφέρθηκε, ζῶντος ἤδη τοῦ Κυρίου, οἱ Ἀπόστολοι ἐξεδίωκαν τοὺς δαίμονες ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ ἐξορκιστικὸ αὐτὸ ἔργο συνεχίστηκε καὶ στὰ πρώτα βήματα τῆς νεοσύστατης Ἐκκλησίας: ὁ ἀπ. Φίλιππος θεραπεύει τοὺς «ἔχοντες ἀκάθαρτα πνεύματα» (τὰ ὅποια βοῶντα φωνῇ μεγάλη ἐξήρχετο⁴⁶), ἐνῶ ὁ ἀπ. Παῦλος ἐκδιώκει μὲ ἐξορκιστικὰ λόγια τὸ «μαντικὸ πνεῦμα» ἀπὸ τὴν παιδίσκη τῶν Φιλίππων (παραγγέλλω σοι ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐξελεθῆν ἀπ' αὐτῆς⁴⁷). Τὸ ἔργο, μάλιστα, τῆς ἐκδιώξεως τῶν δαιμόνων ἀσκεῖται ἀπὸ τὸν ἀπ. Παῦλο καὶ χωρὶς ἐξορκιστικὰ λόγια⁴⁸ καὶ ἀποτελεῖ μία βασικὴ ἀποστολὴ τῆς κλήσεώς του⁴⁹.

Ὁ Σταυρὸς τοῦ Κυρίου ἀποτελοῦσε, ἤδη ἀπὸ τὴν πρώτη Ἐκκλησία, τὸ ὄπλο κατὰ τοῦ διαβόλου. Πρόκειται γιὰ μία θεολογικὴ θέση, ἡ ὅποια ἀπορρέει ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ ἴδιου τοῦ Κυρίου: *Νῦν κρίσις ἐστὶν τοῦ κόσμου τούτου. Νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήδεται ἔξω· καγὼ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντα ἐλκύσω πρὸς ἑμαυτόν. Τοῦτο δὲ ἔλεγεν σημαίνων ποίῳ θανάτῳ ἡμελλεν ἀποθνήσκειν⁵⁰*. Εἶναι θεμιτό, ἐπομένως, νὰ συμπεράνουμε ὅτι τὸ σημεῖο τοῦ Σταυροῦ ἀποτελοῦσε μία «τελετουργικὴ κίνηση» κατὰ τὴ διαδικασία τοῦ ἐξορκισμοῦ στὴν πρώτη Ἐκκλησία⁵¹.

Τὸ ἔργο τῆς διὰ τῶν ἐξορκισμῶν θεραπείας τῶν δαιμονιζομένων δὲν θὰ πρέπει νὰ ἐξένιζε τὸ ἰουδαϊκὸ περιβάλλον τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Στὸ περιβάλλον αὐτὸ οἱ ἐξορκισμοὶ ἦταν γνωστοί, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος ἀναφέρει ὅτι «οἱ υἱοὶ» τῶν Φαρισαίων «ἐξέβαλαν» δαιμόνια⁵², ἐνῶ πληροφοροῦμαστε γιὰ τὴ δράση ἑπτὰ ἰουδαίων ἐξορκιστῶν, παιδιῶν τοῦ ἀρχιερέως Σκευᾶ, οἱ ὅποιοι ἐπεχείρησαν...

⁴⁶ Πρ. 8, 7.

⁴⁷ Πρ. 16, 18. Ὁ ἀπ. Παῦλος εἶχε ἐπίγνωση ὅτι τὸ «ὄνομα τοῦ Κυρίου» ὑποχρεώνει σὲ ὑποτελεῖα τὶς ὅποιες «ἐπουράνιες, ἐπίγειες καὶ ὑποχθόνιες δυνάμεις» (Φιλ. 2, 10).

⁴⁸ Πρβλ. Πρ. 19, 12, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι τὰ ὀνηρὰ πνεύματα «ἐξήρχοντο» ἀπὸ τοὺς ἀρρώστους μὲ μόνη τὴν «ἐπίθεση» τῶν μανδηλιῶν τοῦ ἀποστόλου.

⁴⁹ Πρβλ. Πρ. 26, 18 (ἐγὼ σὲ ἀποστέλλω... τοῦ ἐπιστρέψαι ἀπὸ... τῆς ἐξουσίας τοῦ Σατανᾶ ἐπὶ τὸν Θεόν). Ἄς σημειωθεῖ, βεβαίως, ἡ ἔννοια τῆς φράσεως αὐτῆς καὶ ὡς ἀπεύθερώσεως ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρία.

⁵⁰ Ἰω. 12, 31-33.

⁵¹ Πολὺ ἀργότερα, τὸν 4^ο μ.Χ. αἰ., ὁ Λακτάντιος ἐπισημαίνει ὅτι οἱ δαίμονες «φρίττουν» διὰ τοῦ σημείου τοῦ Σταυροῦ.

⁵² Μτ. 12, 27.

ὀνομάζειν ἐπὶ τοὺς ἔχοντας τὰ πνεύματα τὰ πονηρὰ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ λέγοντες· ὀρκίζομεν ὑμᾶς τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὁ Παῦλος κηρύσσει⁵³.

Υπάρχουν μαρτυρίες περὶ ἑνὸς ἐβραϊκοῦ «τυπικοῦ» ἐκδιώξεως τῶν δαιμόνων ἀπὸ τοὺς ἀσθενεῖς, πού συνίστατο στὴν ἐπίθεση τῶν χειρῶν μὲ τὴ συνοδεία ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ καὶ ἑνὸς βιβλικοῦ κειμένου⁵⁴. Ἀνάλογες πρακτικὲς ἀποκαλύπτουν καὶ τὰ χειρόγραφα τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης⁵⁵, ἐνῶ ὁ Φλάβιος Ἰώσηπος μαρτυρεῖ περὶ τῆς ὑπάρξεώς του στὸν ἰουδαϊσμό τοῦ Α΄ μ.Χ. αἰ., συνδέοντάς τις μὲ τις παλαιότερες εὐχὲς καὶ πρακτικὲς πού ἀνάγονται σὸ Σολομώντα⁵⁶. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ Α΄ ἡμισυ τοῦ Β΄ μ.Χ. αἰ., ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυρας Ἰουστίνος ἀναφέρεται σὲ Ἰουδαίους ἐξορκιστές, οἱ ὁποῖοι ἐξορκίζαν στὸ ὄνομα τῶν «βασιλέων ἢ δικαίων ἢ προφητῶν ἢ πατριαρχῶν», ἀλλὰ καὶ στὸ ὄνομα «τοῦ Θεοῦ Ἀβραὰμ καὶ Θεοῦ Ἰσαὰκ καὶ Θεοῦ Ἰακώβ», ἐνῶ παράλληλα χρησιμοποιοῦσαν καὶ εἰδωλολατρικὲς τεχνικὲς (θυμιάματα, καταδέσμους)⁵⁷.

Στὴν πρώτη Ἐκκλησία διαπιστώνουμε τὴν ὑπαρξὴ εἰδικῆς τάξεως ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ὁ χάρισμα τοῦ «ἐξορκίζειν»⁵⁸. Ἐπρόκειτο γιὰ προσωπικὸ χάρισμα, τὸ ὁποῖο μπορούσε νὰ λάβει κάθε Χριστιανός⁵⁹ καὶ τὸ ὁποῖο εἶχε σχέση μὲ τὸ χάρισμα τῶν θεραπευτῶν⁶⁰. Φαίνεται ὅτι οἱ ἐξορκισμοὶ ἀποτελοῦσαν καθημερινὸ μέλημα τῆς Ἐκκλησίας⁶¹, ὁ δὲ «ἐξορκιστής» ἐθεωρεῖτο ἀνώτερος τοῦ «ἀναγνώστη»⁶². Στὶς ἀρχὲς τοῦ Γ΄ μ.Χ. αἰ., ἡ Ἀποστολικὴ Παράδοση τοῦ Ἰππολύτου Ρώμης (μία ἀπὸ τὶς σημαντικότερες ἱστορικὲς πηγὲς περὶ τῆς λατρείας κατὰ τοὺς τέσσερις πρώτους αἰῶνες), ἀναφέρεται στοὺς «θεραπευτὲς», ἐπὶ τῶν ὁποίων «δὲν γινόταν κάποια χειροθεσία, ἀλλὰ ἐπαφίόταν στὰ γεγονότα νὰ δεῖξουν ἐὰν εἶχαν ὄντως τὸ χάρισμα»⁶³. Φαίνεται, ἐπομένως, ὅτι ἕως καὶ τὸν Γ΄ μ.Χ. αἰ. οἱ ἐξορκιστὲς ἀποτελοῦσαν ἰδιαίτερη ὁμάδα χαρισματοῦχων⁶⁴. Μετὰ τὴν ὑποχώρηση, ὅμως, τοῦ θεσμοῦ τῶν

⁵³ Πρ. 19, 13-14.

⁵⁴ J. Daniélou, «Exorcisme», *Dictionnaire de Spiritualité*, t. IV (2), Paris 1961, στ. 1995.

⁵⁵ Βλ. A. Dupont-Sommer, *Les écrits esséniens découverts près de la Mer Morte*, Paris 1959, σ. 301.

⁵⁶ *Antiquitates judaicae* VIII, 2, 5/ *De bello judaico* VII, 6, 3, ἔκδ. B. Niese, *Flavii Josephi Opera*, vol. IV, VI, Berlin 1955.

⁵⁷ *Διάλογος πρὸς Τρύφωνα* 85, 3, ΒΕΠΕΣ 3, 1955, σ. 289.

⁵⁸ «Exorcism, Exorcist», ὄπ.π., σ. 231/ ΘΗΕ 9, στ. 930.

⁵⁹ C. Vagaggini, ὄπ.π., σ. 278.

⁶⁰ A. Piolanti, «Exorcista», *Encyclopedia cattolica*, t. 5, 1950, στ. 597-598.

⁶¹ H. Leclercq, ὄπ.π., στ. 965/ J. Daniélou, ὄπ.π., στ. 1997.

⁶² Β. Στεφανίδου, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, Ἀθήνα 1970³, σσ. 94-95.

⁶³ *Αποστολικὴ Παράδοση* 14, ἔκδ. B. Botte, *La tradition Apostolique de Saint Hippolyte*, Münster (Westfalen), Aschendorf, 1963, σ. 32 (5-7) [*Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen* 39]/ Βλ. ἐπίσης J.H. Hanssens, *La Liturgie d'Hippolyte*, Rome 1959, σ. 372 (*Orientalia Christiana Analecta* 155).

⁶⁴ H. Leclercq, ὄπ.π., στ. 970.

χαρισματούχων τέθηκαν υπό την έποπτεία τῶν λειτουργῶν⁶⁵. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἀποκαλύπτεται σὲ ἐπιστολὴ τοῦ πάπα Κορνήλιου (περὶ τὸ 251 ν.Χ.) πρὸς τὸν Φαβιανὸ Ἀντιοχείας (τὴν ὁποία διασώζει ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας)⁶⁶, ἐνῶ καὶ ἡ ἀρχαιότατη λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου μνημονεύει τοὺς ἐξορκιστὲς στὶς τάξεις τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν⁶⁷.

Στὴν ἀνατολικὴ Ἐκκλησία τῶν πρώτων αἰῶνων φαίνεται ὅτι ἡ θέση τοῦ ἐξορκιστῆ παρέμεινε ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν ἱερωσύνη. Ὁ Ωριγένης φωτίζει τὸ ἐρώτημα αὐτὸ μὲ τὴν ἀναφορὰ του στοὺς ἐξορκίζοντες: ἐπισημαίνει ὅτι ἦσαν «ἀρκετοὶ» ἐκεῖνοι πὺ ἐξεδίωκαν τοὺς δαίμονες, ἀλλὰ τοὺς ἀποκαλεῖ «ἰδιῶτες», ο ὅποιοι «δὲν χρησιμοποιοῦσαν κάποια μαγικὴ ἢ φαρμακευτικὴ μέθοδο, ἀλλὰ μόνο εὐχές καὶ ἀπλοὺς ἐξορκισμοὺς»⁶⁸. Ὑπῆρχε, ἐπομένως, ἀκόμα ἡ εἰδικὴ τάξη τῶν ἐξορκιστῶν⁶⁹. Οἱ ἄνδρες πὺ ἐξορκίζαν εἶχαν «οἰκειότητα» μὲ τὴν ἐπίκληση τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν δαιμόνων⁷⁰, ἀλλὰ εἶναι σαφὲς ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ τοὺς ἔχοντες τὸ ἱερατικὸ χάρισμα. Στὸ τέλος τοῦ Δ' μ.Χ. αἰ., οἱ Ἀποστολικὲς Διαταγὲς μαρτυροῦν περὶ διακρίσεως τοῦ «χαρίσματος τῶν ἐξορκιστῶν» ἀπὸ τοὺς «χειροτονημένους λειτουργοὺς», ἐπισημαίνουν, ὅμως, τὴ δυνατότητα χειροτονίας τοῦ ἐξορκιστῆ «ἐὰν ὑπάρχει ἀνάγκη»⁷¹. Τὴν ὑπαρξὴ παρόμοιας δυνατότητας πιστοποιεῖ καὶ ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας, ὁ ὁποῖος μαρτυρεῖ περὶ ἐνὸς «Ρωμανοῦ ἀπὸ τὴν Ἀντιόχεια, διακόνου καὶ ἐξορκιστῆ»⁷².

Σὲ ἀντίθεση, ὅμως, μὲ τὴν ἀνατολική, ἡ δυτικὴ Ἐκκλησία υἰοθέτησε (κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Ε' μ.Χ. αἰ.) τὴ χειροτονία γιὰ τοὺς ἐξορκιστὲς. Τὸ πρῶτο τυπικὸ μιᾶς παρόμοιας χειροτονίας διασώζεται στὸ ἔργο *Statuta Ecclesiae antiquae* («διατάξης τῆς πρώτης Ἐκκλησίας»), τὸ ὁποῖο χρονολογεῖται περὶ τὸ 500 μ.Χ. καὶ προέρχεται ἀπὸ τὴ νοτιοανατολική

⁶⁵ Βλ. Β. Στεφανίδου, /οπ.π., σς. 94-95/ «Exorcism, Exorcist», / ὅπ.π., σ. 231.

⁶⁶ ... πρεσβυτέρους εἶναι τεσσαράκοντα ἕξ, διακόνους ἑπτὰ, ὑποδιακόνους ἑπτὰ, ἀκολουθούς δύο καὶ τεσσαράκοντα, ἐξορκιστὰς δὲ καὶ ἀναγνώστας ἅμα πνλωροῖς δύο καὶ πενήτηκοντα... [Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία ΣΤ', 43, 11, ΒΕΠΕΣ 19, 1959, σ. 380 (28-30)]. Βλ. σχετικῶς καὶ J. Daniélou, ὅπ.π., στ. 2000/ C. Vagaggini, ὅπ.π., σ. 278. Πρβλ. ἐπίσης τὴ μαρτυρία τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Η', 6, 9, ΒΕΠΕΣ 20, 1959, σ. 49 (39-40).

⁶⁷ Ἐτι ὑπὲρ πρεσβυτέρων, διακόνων, διακονισῶν, ὑποδιακονων, ἀναγνωστῶν, ἐπορκιστῶν... (Δίπτυχα ζώντων, Ἰ. Φουντούλη, Κείμενα Λειτουργικῆς, τεῦχος Γ', Θεῖαι Λειτουργίαι, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 128. Βλ. ἐπίσης S.Salaville- G.Nowack, *Le rôle du diacre dans la liturgie orientale*, Paris- Athènes, Institut français d'études byzantines, 1962, σ. 99 (*Archives de l'Orient Chrétien* 9).

⁶⁸ Κατὰ Κέλσον Ζ', IV, ΒΕΠΕΣ 10, 1957, σ. 126 (18-26)/ Πρβλ. καὶ Ζ', LXVII, σ. 173 (23).

⁶⁹ Βλ. τὶς παρατηρήσεις τοῦ J.Daniélou, ὅπ.π., στ. 1999.

⁷⁰ Κατὰ Κέλσον Δ', XXXIII, ΒΕΠΕΣ 9, 1956, σ. 257 (10-11). Πρβλ. καὶ Α', VI, σ. 75 (10-11).

⁷¹ Ἀποστολικὲς Διαταγὲς, Η', 26, 2-3, ΒΕΠΕΣ 2, 1955, σ. 162 (11-16).

⁷² Περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ μαρτυρησάντων 2, 1, ΒΕΠΕΣ 20, 1959, σ. 314 (16-18).

Γαλλία⁷³. Στη μαρτυρία αυτή επισημαίνεται ότι ο έξορκιστής λαμβάνει, δια της χάριτος, την αποστολή να έξορκίζει, επιθέτοντας τα χέρια στους «ένεργούμενους» και στους «υπόψηφίους για τὸ Βάπτισμα».

β) Οί μαρτυρίες τῶν λειτουργικῶν πηγῶν καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας

Ἦδη ἀπὸ τὸν Β΄ μ.Χ. αἰ., οἱ ὑπάρχουσες μαρτυρίες πιστοποιοῦν ὅτι ἡ Ἐκκλησία συνέχισε τὸ ἔργο τῶν έξορκιστῶν στοὺς «ένεργούμενους ἀπὸ ἀκάθαρτα πνεύματα». Ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυρας Ἰουστίνος (+165 μ.Χ.) ἐπιβεβαιώνει τὴν ὑπαρξὴ «πολλῶν Χριστιανῶν», οἱ ὁποῖοι ἐπορκίζοντες κατὰ τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου... ἴασαντο καὶ ἔτι νῦν ἰῶνται, καταργοῦντες καὶ ἐκδιώκοντες τοὺς κατέχοντας τοὺς ἀνθρώπους δαίμονας⁷⁴. Στη μαρτυρία του αὐτῆ, ὁ Ἰουστίνος ἀντιδιαστέλλει τὴν έξορκιστικὴ δύναμη τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τὴν ἀδυναμία τῶν ἄλλων πάντων ἐπορκιστῶν καὶ ἐπραστῶν καὶ φαρμακευτῶν, ἐνῶ φαίνεται ὅτι συγχέει τὴν κατοχὴ ἀπὸ τὸ διάβολο μὲ τὴ σωματικὴ ἀσθένεια⁷⁵. Σὲ δύο ἄλλες περιπτώσεις τοῦ Διαλόγου πρὸς Τρύφωνα, ὁ Ἰουστίνος τονίζει στὸν ἑβραῖο συνομιλητὴ του τὴν έξορκιστικὴ δύναμη τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ, διὰ τοῦ ὁποῖου «υποτάσσονται τὰ δαιμόνια»⁷⁶. Ἡ δύναμη αὐτῆ τοῦ ὀνόματος ἀποτελεῖ κοινὸ τρόπο στὴν ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία⁷⁷. Ἡ τρίτη μαρτυρία τοῦ Ἰουστίνου στὸν Διαλόγο ἐμφανίζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, ἐπειδὴ τὰ έξορκιστικὰ λόγια δυνιστοῦν μιὰ «ἔκθεση πίστεως»⁷⁸. γι' αὐτὸ διατυπώθηκε ἡ ἄποψη ὅτι οἱ έξορκισμοὶ ἐπεῖχαν θέση κάποιας ἀρχικῆς διατυπώσεως τῆς πίστεως⁷⁹.

Ἐξορκισμὸς κατὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ὄντως Θεοῦ μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὸ Θεόφιλο Ἀντιοχείας (+180 μ.Χ.)⁸⁰, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ σύγχρονό του Τερτυλλιανό⁸¹, ὁ ὁποῖος παρέχει ἀρκετὲς μαρτυρίες στὸ ἔργο του *De*

⁷³ M.Andrieu, *Les «Ordines romani» du haut moyen âge*, Louvain 1931, vol. III, σ. 618 (*Spicilegium sacrum Lovaniense* 24).

⁷⁴ Β΄ Ἀπολογία, 6, 8, ΒΕΠΕΣ 3, 1955, σ. 203 (22-28).

⁷⁵ Βλ. σχετικῶς J. Daniélou, ὅπ.π., στ. 1997/ H. Wey, *Die Funktionen der bösen Geister bei den griechischen Apologeten des zweiter Jahrhunderts nach Christus*, Winterthur, 1957, σ. 166-168.

⁷⁶ Διαλόγος πρὸς Τρύφωνα 30, 3 καὶ 76, 6, ΒΕΠΕΣ 3, 1955, σσ. 234 (6-15), 281 (4-6).

⁷⁷ Βλ. σχετικῶς W.Heitmüller, *Im Namen Jesu*, Goettingen 1903, σσ. 132-185.

⁷⁸ Κατὰ γὰρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τούτου τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ πρωτοτόκου πάσης κτίσεως, καὶ διὰ παρθένου γεννηθέντος καὶ παθητοῦ γενομένου ἀνθρώπου καὶ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὑμῶν καὶ ἀποθανόντος, καὶ ἀναστάντος ἐκ νεκρῶν καὶ ἀναβάντος εἰς τὸν οὐρανόν, πάν δαιμόνιον έξορκιζόμενον νικᾶται καὶ υποτάσσεται (85, 2, ΒΕΠΕΣ 3, 1955, σσ. 288-289).

⁷⁹ Βλ. σχετικῶς O.Cullmann, *Les premières confessions de foi chrétienne*, Paris 1948, σσ. 17-19.

⁸⁰ Πρὸς Ἀυτόλυκον Β΄, 8, ΒΕΠΕΣ 5, 1955, σ. 27 (9-12).

⁸¹ *Apologeticum* 23, 15, PL 1, 415 καὶ 37, 9 PL 1, 463B.

*anima*⁸². Σὲ ἄλλες μαρτυρίες του ἀναφέρεται στὴν τεχνικὴ τοῦ ἐξορκισμοῦ (ἐπίθεση τῶν χειρῶν τοῦ ἱερέα ἐπὶ τοῦ ἀρρώστου, ἐμφύσηση στὸ στόμα καὶ ἐξορκιστικὰ λόγια)⁸³, ἀλλὰ καὶ στὴν ἀπογοήτευση νὰ γίνεταί ἐξορκισμὸς ἀπὸ γυναῖκες⁸⁴. Ἰδιαίτερη ἐντύπωση προκαλεῖ ἡ μαρτυρία τοῦ Τερτυλλιανοῦ ὅτι ὁ ἐξορκισμὸς ὀλοκληρῶνεται ὅταν «τὸ ἀκάθαρτο πνεῦμα διαδηλώσει τὴ δαιμονικὴ του ιδιότητα, ὅπως σὲ ἄλλες περιπτώσεις ἐμφανίζοταν ψευδῶς ὡς Θεὸς»⁸⁵.

Στὰ τέλη τοῦ Β΄ μ.Χ. αἰ. χρονολογεῖται τὸ ἀπόκρυφο κείμενο ὑπὸ τὸν τίτλο *Πράξεις Πέτρου καὶ Σιμώνης* (περὶ τὸ 180-190 μ.Χ.). Στὸ κείμενο αὐτὸ διασώζεται μία ἐξορκιστικὴ φράση, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι ἀποτελοῦσε τμῆμα ἑνὸς μεγαλύτερου ἐξορκισμοῦ⁸⁶. Ἐκεῖνος, ὅμως, ποὺ ἀναπτύσσει λεπτομερῶς τὸ θέμα τῶν ἐξορκιστῶν, εἶναι ὁ Μινούκιος Φίλικας, Χριστιανὸς ἀπολογητὴς στὴ Ρώμη περὶ τὰ τέλη τοῦ Β΄ - ἀρχὲς τοῦ Γ΄ μ.Χ. αἰ. Σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία του, «οἱ δαίμονες ἐκδιώκονται ἀπὸ τὶς φλόγες τῆς προσευχῆς καὶ τὰ βασανιστήρια τῶν λόγων... ἐξορκιζόμενοι δέ, στὸ ὄνομα τοῦ μοναδικοῦ καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ, τρέμουν ἐντὸς τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων ποὺ ἔχουν καταλάβει καὶ εἴτε ἐξέρχονται ἀμέσως, εἴτε ἐξαφανίζονται σταδιακά, σύμφωνα μὲ τὴν πίστη τοῦ ἀσθενοῦς καὶ τὴ δραστηριότητα τῆς χάριτος τοῦ ἐξορκιστῆ⁸⁷». Εἶναι σαφὲς ὅτι ὁ Μινούκιος Φίλικας ἀναφέρεται σ' ἓνα τελετουργικὸ θεραπείας τῶν δαιμονισμένων, τὸ ὁποῖο συνίστατο σὲ προσευχὴ καὶ σὲ ἐξορκισμοὺς. Ἡ μαρτυρία του περὶ ἐξορκισμοῦ «εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ» ἐνισχύει τὶς προηγούμενες ἀντίστοιχες μαρτυρίες, ἀλλὰ ἡ ἀναφορὰ στὴν πίστη τοῦ ἀσθενοῦς καὶ στὴ χάρη τοῦ ἐξορκιστῆ ἀποκαλύπτουν ἓνα ἐκκλησιολογικὸ πλαίσιο τῆς ἐξορκιστικῆς πράξεως: ἐπρόκειτο, δηλαδή, περὶ ἐνδοεκκλησιαστικῆς διαδικασίας καὶ ὄχι περὶ μαγικῆς πρακτικῆς ποὺ εἶχε υἰοθετηθεῖ ἀπὸ τοὺς Χριστιανούς.

Σὲ κοντινὴ, χρονικῶς, ἀπόσταση ἀπὸ τὴ μαρτυρία τοῦ Μινούκιου, εὐρίσκεται μία ἐξορκιστικὴ φράση ποὺ διασώθηκε σὲ φύλλο χρυσοῦ στὴ Βηρυττὸ (χρονολογεῖται περὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ Γ΄ μ.Χ. αἰ.). Ὁ μαρτυρούμενος ἐξορκισμὸς (ἐξορκίζω σε, ὦ Σατανᾶ, καὶ εὐμενίζω ἵνα μήποτε καταλείπης τὸν τόπον σου, ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Θεοῦ ζῶντος⁸⁸) θὰ μπορούσε νὰ

⁸² Ἔκδ. J.- H. Waszink, *Tertullianus, De anima*, Amsterdam 1947, σσ. 579-580. Βλ. ἐπίσης F.- J. Dölger, «Yaufels Grossmutter», *Antike und Christentum*, t. 3, Münster 1932, σσ. 164-166.

⁸³ *Apologeticum* 23, 16, PL 1, 415.

⁸⁴ Στὸ ἴδιο, 23, 2, PL 1, 410. Βλ. ἐπίσης P. de Labriolle, «Taceant mulieres in ecclesia», *Bulletin d'ancienne littérature et d'archéologie chrétienne* 1, 1911, σ. 106.

⁸⁵ *Apologeticum* 23, 4, PL 1, 413A.

⁸⁶ *Sciote, Domine Jesu Christe, mundum et intactum esse ab omni immundia, ut exfugetur hostis et inimicus meus a conspectu tuo* (*Acta Apostolorum Apocrypha*, ἔκδ. Lipsius R.A.- Bonnet M., t. 3(I), Leipzig 1899, σ. 47).

⁸⁷ *Octavius*, XXVII, PL 3, 339-340.

⁸⁸ H. Leclercq, ὄπ.π., στ. 968.

χαρακτηριστεί περισσότερο ως πρόληψη, παρά ως θεραπεία τῶν δαιμονισμένων, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι στοχεύει στὴν ἀπομόνωση τοῦ διαβόλου καὶ στὴν ἀπαγόρευση ἐξόδου του ἀπὸ τὸν τόπο τῆς κατοικίας του. Τὴν ἀδυναμία τῶν ἐξορκιζομένων δαιμόνων καταγράφει κατὰ τὸν Γ' μ.Χ. αἰ. ὁ Κυπριανός, ὁ ὁποῖος τονίζει ὅτι οἱ ἐξορκιστικοὶ λόγοι ἀποτελοῦν «μαστίγωμα τοῦ διαβόλου ποὺ ὁμολογεῖ τὴ μέλλουσα καὶ τελικὴ καταδίκη του»⁸⁹.

Ἡ πράξη τοῦ ἐξορκισμοῦ γιὰ τὴ θεραπεία τῶν δαιμονιζομένων μαρτυρεῖται, πλέον, ὅλο καὶ περισσότερο. Κείμενα ἐξορκισμῶν, ὅπως αὐτὸ τῶν ἀποκρύφων *Πράξεων Πέτρου καὶ Παύλου* (Γ' μ.Χ. αἰ.)⁹⁰ ἢ τῶν ἀποκρύφων *Πράξεων Ἰωάννου* (Δ' μ.Χ. αἰ.)⁹¹, ἀποκαλύπτουν τὴν παγίωση τῆς ἐξορκιστικῆς πράξεως. Μπορεῖ, ὅμως, ἡ ὅλη αὐτὴ διαδικασία νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς λειτουργικὴ, ὅπως χαρακτηρίζουμε τὴ μὴ ἐξορκιστικὴ ἐπίκληση τῆς ἀρχαιότατης Λειτουργίας τοῦ ἁγ. Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου⁹²;

Ἡ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα αὐτὸ δίδεται ἀπὸ τὰ σημαντικότερα κείμενα ἐξορκιστικῶν εὐχῶν τοῦ Δ' μ.Χ. αἰ., ἡ ὑπαρξη τῶν ὁποίων ἀποδεικνύει ὅτι εἶχε διαμορφωθεῖ κάποια λειτουργικὴ πράξη. Ἀναφερόμαστε στοὺς φερόμενους ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ «μάρτυρος Κυπριανοῦ» ἐξορκισμούς, καθὼς καὶ στίς «εὐχὲς ἐπὶ ἐνεργουμένων» τῶν *Ἀποστολικῶν Διαταγῶν*.

Ἐπτὰ ἐξορκιστικὲς εὐχὲς διασώζονται ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Κυπριανοῦ. Τὸ περιεχόμενο τῶν ἐξορκισμῶν αὐτῶν ποικίλλει κατὰ περίπτωσι: (α) Ἀπευθύνεται πρὸς τὸ Θεὸ τὸ αἶτημα «λύσεως» ἀπὸ πάσης μαγείας καὶ φθόνου καὶ ἔριδος καὶ ὀφθαλμοῦ κακοῦ, ἀλλὰ καὶ «δραπετεύσεως τῶν δαιμόνων», ὥστε «νὰ ἔλθει βροχή, νὰ βγάλουν καρπούς τὰ δέντρα, νὰ γεννοῦν οἱ γυναῖκες καὶ νὰ λύονται οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ κάθε δεσμό»⁹³. (β) Παράκληση ἐὰν ἔσται δεδεμένον εὐδαιμόνιον ἢ γοητεία ἢ φαρμακία ἢ ἀπὸ ὀφθαλμῶν πονηρῶν ἢ κακῶν, ἵνα λυθῇ ἡ κακία αὕτη καὶ οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ ἀπὸ παντὸς ἔργου πονηροῦ καὶ ἵνα

⁸⁹ *Ad Demetrium* 14, 15, PL 4, 574-575.

⁹⁰ Ὁρκίζω ὑμᾶς, οἱ ἄγγελοι τοῦ Σατανᾶ οἱ φέροντες αὐτὸν εἰς τὸν ἀέρα πρὸς τὸ ἀπατᾶν τὰς τῶν ἀπίστων καρδίας, τὸν Θεὸν τὸν κτίστην τῶν ἀπάντων καὶ Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ὃν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἤγειρεν ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα ἀπὸ ταύτης τῆς ὥρας μηκέτι αὐτὸν βαστάξητε, ἀλλ' ἐξετάσατε αὐτὸν [LXXVII, ἔκδ. Lipsius R.A., *Acta Apostolorum Apocrypha* I, Leipzig 1891, σ. 211].

⁹¹ *Παραγγέλλω σοι ἐν ὀνόματι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Ἁγίου Πνεύματος ἐξελεθεῖν ἐξ αὐτοῦ, ἔξω δὲ τῆς νήσου ταύτης σε κατοικεῖν, μόνον μὴ εἰς ἄνθρωπον, ἀλλ' εἰς τόπους ἀνύδρους* (ἔκδ. Zahn Th., *Acta Ioannis*, Erlangen 1880, σ. 63).

⁹² Ὑπὲρ... τῶν ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων ἐνοχλουμένων, τῆς παρὰ Θεοῦ ταχείας ἰάσεως καὶ σωτηρίας αὐτῶν τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν (*Καθολικὴ Συναπτή*, I. Φουντούλη, *Κείμενα Λειτουργικῆς*, τεύχος Γ', *Θεῖαι Λειτουργίαι*, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 109).

⁹³ *Oriens Christianus* 4, 1903, σσ. 311-318.

λυτρωθῆ καὶ ἵνα ἐπιστρέψῃ ὁ πόνος ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἐργαζομένου τὴν ἀνομίαν⁹⁴. (γ) Μὲ τὴν ἀναφορὰ στὰ ὀνόματα τῆς Παναγίας καὶ τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ, γίνεται, «δέσμευση καὶ ἀναθεματισμὸς καὶ λύση ὄλων τῶν πνευμάτων τῆς κακίας καὶ τῆς πονηρίας καὶ ὄλων τῶν δαιμόνων», καθὼς καὶ «τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ κακοῦ ἀνθρώπου»⁹⁵. (δ) Παράκληση πρὸς τὴν Ἁγία Τριάδα, ἵνα πᾶς ἄνθρωπος ἢ οἶκος ἢ ἀμπελὼν ἢ κῆπος, ἐν ᾧ γέγονε πνεῦμα πονηρίας, φθόνου ἢ φαρμακίας ἢ μαγίας, ὅταν ἀναγνωσθῆ ἐνώπιον αὐτοῦ ἢ παροῦσα εὐχῆ.. λυθῆ⁹⁶. (ε) «Λύση τοῦ δεσμοῦ τῶν κακῶν ἀνθρώπων... τῶν κακῶν φαντασιῶν, τοῦ κακοῦ δαίμονος καὶ τῶν πνευμάτων πονηρίας»⁹⁷. (στ) Προσευχὴ πρὸς τὸ Θεό, ἵνα γένηται ἡ εὐχὴ καὶ ἡ δέησις, τεῖχος ὄχυρόν καὶ ὑψηλόν... καὶ ἵνα λυθῶσιν (οἱ δούλοι τοῦ Θεοῦ) ἀπὸ τῶν τριακοσίων καὶ ἐξήκοντα μαγικῶν ἔργων, ἅτινα διελρχονται εἰς βλάβην τῶν ἀνθρώπων⁹⁸. (ζ) Δι'εὐχῶν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ πάντων τῶν ἁγίων δεσμεύομεν καὶ καταργοῦμεν καὶ διώκομεν πάντα τὰ πνεύματα ἀποστατοῦντα καὶ τὰς δοκιμασίας αὐτῶν καὶ τὰ φοβερά βλέμματα τοῦ Σατανᾶ... τῶ πάθει τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ σταυρωθέντος ἐν Γολγοθᾶ ἐπὶ Πιλάτου καὶ τῶ τοπῶ τοῦ σταυροῦ σου, δεσμεύω πάντα τὰ πονηρὰ καὶ τῶν κακοδαιμόνων καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ ἔχειν ἐξουσίαν ἢ ἐν ἔργῳ ἢ ἐν λόγῳ, προσεγγίσει εἰς τὸν δούλον σου ⁹⁹.

Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ποὺ ἐξορκίζει μὲ τὶς παραπάνω εὐχὲς συνίσταται στὴ δύναμη τῆς ἐπικλήσεως «τοῦ Θεοῦ», τοῦ «Ἰησοῦ», «τῆς Ἁγίας Τριάδος», «τῆς Θεοτόκου» καὶ «τοῦ ἁγίου Κυπριανοῦ». Ὁ ἐπικλητικὸς χαρακτήρας τῶν εὐχῶν αὐτῶν συνηγορεῖ ὑπὲρ τοῦ λειτουργικοῦ χαρακτήρα τους καὶ, ἐπομένως, ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι οἱ ἐξορκίζοντες ἦσαν ἱερεῖς. Ἡ ὅλη εἰκόνα τοῦ θέματος φαίνεται σαφέστερα: ἡ δράση τῶν ἐξορκιστῶν φθάνει ἕως τοῦ Γ' μ.Χ. αἰ καὶ στηρίζεται σὸ χάρισμα ποὺ ἔχουν λάβει, τὸ ὁποῖο διακρίνεται ἀπὸ κάθε ἀντίστοιχη μαγικὴ δύναμη. Ἀπὸ τὸ Δ' μ.Χ. αἰ., ἡ ἐξορκιστικὴ διαδικασία ἀνατίθεται στοὺς ἱερεῖς, ὅποτε καὶ ἐπενδύεται μ' ἓνα λειτουργικὸ χαρακτήρα (διαμόρφωση εὐχῶν καὶ πιθανῶν τελετουργικῶν στοιχείων). Περὶ τὰ τέλη τοῦ ἐν λόγῳ αἰῶνα, οἱ Ἀποστολικὲς Διαταγὲς παρέχουν σαφεῖς μαρτυρίες γιὰ τὸ λειτουργικὸ χαρακτήρα τῶν ἐξορκισμῶν.

Πρόκειται περὶ τῆς Θείας Λειτουργίας τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν, ὅπου παρατίθενται κατ' ἀρχὰς οἱ διακονικὲς αἰτήσεις γιὰ τοὺς ἐνεργούμενους ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων: ²Εὔξασθε οἱ ἐνεργούμενοι ὑπὸ

⁹⁴ Στὸ ἴδιο, σσ. 314-316.

⁹⁵ Στὸ ἴδιο, σσ. 314-316.

⁹⁶ Στὸ ἴδιο, σσ. 317-319.

⁹⁷ Στὸ ἴδιο, σσ. 317-319.

⁹⁸ Στὸ ἴδιο, σσ. 320-323.

⁹⁹ Στὸ ἴδιο, σσ. 320-323.

πνευμάτων ἀκαθάρτων. Ἐκτενῶς ὑπὲρ αὐτῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς διὰ τοῦ Χριστοῦ ἐπιτιμῆσθαι τοῖς ἀκαθάρτοις καὶ πονηροῖς πνεύμασι καὶ ρύσθαι τοὺς αὐτοῦ ἰκέτας ἀπὸ τῆς ἀλλοτρίου καταδυναστείας· ὁ ἐπιτιμῆσας τῇ λεγεῶνι τῶν δαιμόνων καὶ τῷ ἀρχεκάκῳ διαβόλῳ, ἐπιτιμῆσθαι αὐτὸς καὶ νῦν τοῖς ἀποστάταις τῆς εὐσεβείας καὶ ρύσθαι τὰ ἑαυτοῦ πλάσματα ἀπὸ τῆς ἐνεργείας αὐτῶν καὶ καθάρισθαι αὐτά, ἅ μετὰ πολλῆς σοφίας ἐποίησεν. ³Ἐτι ἐκτενῶς ὑπὲρ αὐτῶν δεηθῶμεν· σῶσον καὶ ἀνάστησον αὐτούς ὁ Θεός, ἐν τῇ δυνάμει σου· κλίνατε οἱ ἐνεργούμενοι καὶ εὐλογεῖσθε¹⁰⁰.

Ἀκολουθεῖ ἡ «εὐχή Ἐπισκόπου γιὰ τοὺς ἐνεργούμενους»: ⁴Καὶ ὁ Ἐπίσκοπος ἐπευχέσθω λέγων· ⁵«Ὁ τὸν ἰσχυρὸν δήδας καὶ πάντα τὰ σκευὴ αὐτοῦ διαρπάσας, ὁ δὸς ἡμῖν “ὡς στρουθίον παιδίον, ὃν φρίττει καὶ τρέμει πάντα ἀπὸ προσώπου δυνάμεώς σου”, ὁ ρήξας αὐτὸν “ὡς ἀστραπὴν ἐξ οὐρανοῦ: εἰς γῆν, οὐ τοπικῶ ρήγματι, ἀλλὰ ἀπὸ τιμῆς εἰς ἀτιμίαν δι’ ἐκούσιον αὐτοῦ κακόνοιαν· ὁ οὐ τὸ βλέμμα ξηραίνει ἀβύσσους καὶ ἡ ἀπειλή τήκει ὄρη καὶ “ἡ ἀλήθεια μένει εἰς τὸν αἰῶνα”, ὃν ὑμνοῦσιν καὶ προσκυνοῦσιν ἄγγελοι· ⁷“ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν, ὁ ἀπτόμενος τῶν ὀρέων καὶ καπνίζονται, ἀπειλῶν θαλάσση καὶ ξηραίνων αὐτὴν καὶ πάντας τοὺς ποταμοὺς αὐτῆς ἐξερημῶν, οὗ νεφέλαι κονιορτὸς τῶν ποδῶν, ὁ περιπατῶν ἐπὶ θαλάσσης ὡς ἐπ’ ἐδάφους”, ⁸μονογενῆ Θεέ, μεγάλου πατρὸς υἱέ, ἐπιτίμησον τοῖς πονηροῖς πνεύμασιν καὶ ρῦσαι “τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου” ἐκ τῆς τοῦ ἀλλοτρίου πνεύματος ἐνεργείας, ὅτι σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας καὶ διὰ σοῦ τῷ σῶ πατρὶ ἐν ἀγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. ⁹Καὶ ὁ διάκονος λεγέτω· προέλθετε οἱ ἐνεργούμενοι¹⁰¹.

Τὸ λειτουργικὸ πλαίσιο καὶ τῶν δύο ἐξορκιστικῶν εὐχῶν εἶναι σαφέστατο. Ὅπως ὅλα τὰ Μυστήρια καὶ οἱ ἀκολουθίες, ἔτσι καὶ οἱ ἐν λόγῳ εὐχὲς ἦσαν ἐντεταγμένες στὴ Θεία Εὐχαριστία¹⁰². Εἶναι ἐμφανὲς ὁ βιβλικὸς χαρακτήρας τῶν εὐχῶν ἀλλὰ καὶ ἡ ὅλη ἐκκλησιολογικὴ τους δομὴ, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος καὶ ὁ διάκονος εὐχονται κατὰ τὴ διάρκεια τῆς εὐχαριστιακῆς συνάξεως καὶ, ἐπομένως, ἀποκλείεται κάθε περόπτωση μεμονωμένης ἐξορκιστικῆς δραστηριότητος. Τὸ κεντρικὸ σημεῖο καὶ τῶν δύο δεήσεων εἶναι ὅτι ὁ Θεὸς θὰ λυσηθεῖ τὸ πλάσμα Του καὶ θὰ τὸ διαφυλάξει ἀπὸ τῆ δαιμονικῆ προσβολῆ¹⁰³. Ἐκεῖ ἐστιάζεται ὅλη ἡ δύναμη τῶν εὐχῶν· αὐτὴ εἶναι ἡ «λέξις ποῦ κατατροπώνει τὰ ἀόρατα πνεύματα» καὶ θεραπεύει τοὺς πάσχοντες ἀπὸ αὐτὰ (ὅπως τονίζει ὁ

¹⁰⁰ Ἀποστολικὲς Διαταγές, Η΄ VII, 2-3, ΒΕΠΕΣ 2, 1955, σ. 146 (3-12).

¹⁰¹ Ἀποστολικὲς Διαταγές, Η΄, 4-9, ΒΕΠΕΣ 2, 1955, σ. 146 (13-30).

¹⁰² Βλ. περισσότερα Π. Τρεμπέλα, ὅπ.π., σσ. 135 καὶ 284.

¹⁰³ Τὴν ἴδια ἀλήθεια τονίζουν τὰ Ψευδο-Κλημέντια συγγράμματα τοῦ Δ΄μ.Χ. αἰ., ὅταν ἀναφερόμενα στοὺς ἐνεργούμενους ἀπὸ ἀκάθαρτα πνεύματα συνιστοῦν: διὰ τοῦτο χρῆ προσφεύγειν Θεῷ εὐχαῖς καὶ δεήσεσιν,... ὅπως ἡ τοῦ Θεοῦ χεὶρ εἰς ἴασιν αὐτοῦ ἐπιψαῦσαι δυννηθῆ [Ὁμιλία Θ΄, 10, ΒΕΠΕΣ 1, 1955, σ. 136 (14-28)].

Ίλάριος Πικταύων περὶ τὰ μέσα τοῦ Δ΄ μ.Χ. αἰ.¹⁰⁴, ἀλλὰ καὶ ὁ σύγχρονός του Μ. Ἀθανάσιος¹⁰⁵).

Οἱ μαρτυρίες περὶ ἐξορκισμῶν στὴ Δυτικὴ Ἐκκλησία μετὰ τὸ Δ΄ μ.Χ. αἰ. εἶναι ἐξίσου σημαντικές. Ἡ διήγηση περὶ τῶν ἐξορκισμῶν τοῦ ἁγίου Μαρτίνου τῆς Τουρῶνης [τὴν ὁποία μᾶς διασώζει ὁ ἱστορικός Σουλπίκιος Σεβήρος (360-420 μ.Χ.)] εἶναι ἀποκαλυπτικὴ¹⁰⁶: κάθε φορὰ πού ὁ ἅγιος Μαρτίνος ἐγκατέλειπε τὸ κελλί του γιὰ νὰ πάει στὸ ναὸ τοῦ μοναστηριοῦ του, τὸν ἀνέμεναν ἐνεργούμενοι ἀπὸ ἀκάθαρτα πνεύματα, οἱ ὁποῖοι «ἐκρούγαζαν καὶ ἔφριτταν» βλέποντας τὸ Μαρτῖνο καὶ παρουσίαζαν ὑπερφυσικὰ συμπτώματα. Ὁ ἅγιος προσευχόταν σιωπηλὰ καὶ, ἀκολούθως, ἀπευθυνόταν μὲ ἐξορκιστικούς λόγους στὸν καθένα ἐνεργούμενο, ὁ ὁποῖος ἐκρούγαζε τὸ ὄνομα τοῦ δαίμονος πού τὸν κατεῖχε. Ἡ ὅλη ἐξορκιστικὴ διαδικασία ἐτελεῖτο στὸ ναὸ καὶ μὲ βάση συγκεκριμένους λόγους. Παρόμοια μαρτυρεῖται καὶ ἡ τακτικὴ τοῦ Ἀμβροσίου Μεδιολάνων, ὁ ὁποῖος ἐθεράπευε τοὺς ἐνεργούμενους μὲ εὐχές, ἐξορκισμοὺς καὶ ἐπίθεση τῶν χειρῶν¹⁰⁷, ἐνῶ ὁ σύγχρονός του Αὐγουστίνος συγκαταριθμεῖ τοὺς ἐξορκισμοὺς στὰ «sacramenta», δηλαδὴ στὶς ἱεροτελεστίες τῆς Ἐκκλησίας, ἐπιβεβαιώνοντας ἔτσι τὸ λειτουργικὸ τους χαρακτήρα¹⁰⁸.

Κάποια κείμενα ἐξορκισμῶν στὴ δυτικὴ Ἐκκλησία διασώθηκαν καὶ μαρτυροῦν περὶ τῆς, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, εὐχολογιακῆς διαμορφώσεως τῆς ἐξορκιστικῆς διαδικασίας. Ἀναφερόμαστε στὸ σημαντικό κείμενο εὐχῆς ἐξορκισμοῦ, τὸ ὁποῖο περιέχεται σὲ πάπυρο τοῦ Ε΄ μ.Χ. αἰ. στὸ Μουσεῖο Γκιζέ (ἀριθμὸς 10263) καὶ τὸ ὁποῖο ἀπηχεῖ πιθανὸν τὴν ἐλληνόφωνη λειτουργικὴ πράξη τῆς Κάτω Ἰταλίας: *Ἐπικαλοῦμαί σε Θεὸν τῶν οὐρανῶν καὶ Θεὸν τῆς γῆς καὶ Θεὸν... ἐλθέ τὸ ἔλεος ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος... αἱ ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι καὶ κοσμοκράτορες τοῦ σκότους ἢ καὶ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἢ καὶ πτώσις δαιμόνων μεσημβριναῖς ὥραις, εἰ δὲ ρίγος, εἰ δὲ πυρέττιον, εἰ δὲ ῥιγοπυρέττιον, εἰ δὲ κάκωσις ἀπ' ἀνθρώπων, εἰ δὲ ἐξουσία τοῦ ἀντικειμένου, μὴ ἰσχύουσι κατὰ τῆς εἰκόμος διὸ ἐπλάσθη ἐκ χειρὸς τῆς σῆς θεότητος...*¹⁰⁹. Τὴν ἴδια ἐποχὴ χρονολογεῖται μία ἐξορκιστικὴ ἐπιγραφή πού βρέθηκε στὴν περιοχὴ τῆς σημερινῆς Κροατίας¹¹⁰. Ἀλλὰ καὶ λίγο ἀργότερα, στὶς ἀρχές τοῦ Ζ΄ μ.Χ. αἰ., ὁ Ἰσίδωρος Σεβίλλης μαρτυρεῖ περὶ

¹⁰⁴ *In Psalmos LXIV*, 10, PL 9, 419.

¹⁰⁵ *Πρὸς Μαρκελλῖνον εἰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν Ψαλμῶν*, λγ', ΒΕΠΕΣ 32, 1963, σ. 29 (7-22).

¹⁰⁶ Σουλπικίου Σεβήρου, *Διάλογος*, 1, III, 6, PL 20, 215.

¹⁰⁷ Ἡ μαρτυρία διασώθηκε ἀπὸ τὸ διάκονο Παυλίνο (*Vita Sancti Ambroii* 28, PL 14, 36 καὶ 42).

¹⁰⁸ *Sermo 227/ 228*, 3, PL 38, 1099-1102 καὶ *Epistola 98*, 9-10, PL 33, 363-364.

¹⁰⁹ E.Lodi, *Enchiridion euchologium fontium liturgicarum*, Roma, Edizioni Liturgiche, 1979, σς. 493-495 (n. 765).

¹¹⁰ Βλ. Dihl E., *Inscriptiones Latinae Christianae Veteres*, n. 2389, t. I, Berolini 1925, σ. 463.

«τῆς ἐκδιώξεως» τοῦ ἀκαθάρτου πνεύματος ἀπὸ τους ἐνεργουμένους, μὲ τὴ χρήση ἐξορκιστικῶν λόγων¹¹¹.

Πλησιάζει ἡ ἐποχὴ τῶν πρώτων χειρόγραφων εὐχολογιῶν (Η΄ μ.Χ. αἰώνας), στὰ ὁποῖα πλέον καταχωρίζονται οἱ εὐχὲς καὶ οἱ ἐξορκισμοὶ γιὰ τοὺς ἐνεργούμενους ἀπὸ ἀκάθαρτα πνεύματα, παρέχοντας ἔτσι τὴ δυνατότητα τῆς πλήρους καὶ συστηματικῆς μελέτης τους. Στὴ λειτουργικὴ παράδοση τῶν ὀκτῶ πρώτων αἰώνων παρατηρήσαμε τὴν ἐξέλιξη τοῦ θέματος ἀπὸ τὸ ἐξορκιστικὸ χάρισμα κάποιων Χριστιανῶν ἕως τὴ λειτουργικὴ διαμόρφωση τῆς ὅλης ἐξορκιστικῆς διαδικασίας. Οἱ ποικίλες μαρτυρίες, εἴτε εὐχῶν ἐκδιώξεως τῶν δαιμόνων, εἴτε ἐξορκιστικῶν πράξεων, πιστοποιοῦν τὴ βεβαιότητα ὅτι ὁ Χριστός, ὄντας ἀνώτερος τοῦ διαβόλου, θὰ ἀποβεῖ νικητὴς στὴ μεταξύ τους ἀναμέτρηση. Τὴν ἀλήθεια αὐτὴ διατυπώνει τὸ τέλος μιᾶς ἐξορκιστικῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Ε΄ μ.Χ. αἰ., ἡ ὁποία «ὑπενθυμίζει» στὸ διάβολο τὴν τελικὴ του ἦττα: *Χριστοῦ τὸ νίκος· φεῦγε*¹¹².

3. Οἱ παλαιότερες χειρόγραφες εὐχολογιακὲς μαρτυρίες περὶ τῶν ἐξορκισμῶν καὶ ἡ σημερινὴ τους μορφή στὸ Μεγάλο καὶ Μικρὸ Εὐχολόγιο

Τὰ πρώτα διασωθέντα χειρόγραφα εὐχολόγια χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ Η΄ μ.Χ. αἰ. καὶ περιέχουν πολλές καὶ ἐνδιαφέρουσες ἐξορκιστικὲς εὐχὲς.

Σὲ ὀρισμένες ἐξ αὐτῶν, καὶ κυρίως ἀπὸ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο διατυπώνονται τὰ αἰτήματα τῆς Εὐχῆς, ὑπονοοῦνται ὡς αἰτία ἢ ἄμαρτία καὶ ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν Μυστηριακὴ ζωὴ, ἐνῶ σὲ κάποιες ἄλλες Εὐχὲς ἢ ζήλεια καὶ ὁ φθόνος ἄλλων ἀνθρώπων (συνήθως χωρὶς νὰ θίγεται ἡ ὅποια εὐθύνη τοῦ πάσχοντος).

Νοηματικὸς πυρήνας τῶν «Ἐξορκιστικῶν Εὐχῶν» εἶναι ἡ κατάργηση κάθε δαιμονικῆς ἐπηρείας ἢ ἡ ἐκδίωξη τῶν πονηρῶν πνευμάτων μὲ τὴν ἐπίκληση τοῦ ὀνόματος τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Μέσα ἀπ’ αὐτὸν τὸν κεντρικὸ νοηματικὸ πυρήνα ἐμφαίνονται τρία ἐπὶ μέρους νοηματικὰ πλαίσια ἐντὸς τῶν ὁποίων κινοῦνται οἱ ἐξορκιστικὲς Εὐχὲς:

α) Ἡ παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ ἐκφραζομένη ἐν ἀγάπῃ στὸ δημιουργικὸ, συνεκτικὸ καὶ προνοητικὸ ἔργο Του γιὰ τὴν ἀποκατάσταση καὶ σωτηρία πάσης τῆς κτίσεως, μὲ κεντρικὸ δημιούργημα τὸν «κατ’ εἰκόνα καὶ καθ’ ὁμοίωσιν Θεοῦ» πλασθέντα ἄνθρωπο. Στὸ πλαίσιο αὐτὸ ἔχουμε συχνὲς ἀναφορὲς στὸν Τριαδικὸ Θεὸ ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἐνῶ ἀκόμα πιὸ συχνὲς εἶναι οἱ ἀναφορὲς στὸ ἐπὶ γῆς

¹¹¹ *De ecclesiae officii*, 21, PL 83, 814.

¹¹² Kaufmann K.M., *Handbuch der altchristlichen Epigraphik*, Freiburg 1917, σ. 75.

σωτήριο ἔργο τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Μὲ τις ἀναφορὲς αὐτὲς καταδεικνύονται ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δωρεὰ τῆς χάριτός Του πρὸς τὸν ἄνθρωπο, ἡ παντοδυναμία Του καὶ ἡ κατάλυση πάσης δαιμονικῆς ἐνεργείας, καθὼς καὶ ἡ λύτρωση καὶ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου.

β) Ἡ δαιμονικὴ ἐπήρεια στὸν ἄνθρωπο (μέχρι καὶ τῆς κατοχῆς αὐτοῦ ὑπὸ δαίμονος ἢ δαιμόνων), ἀπόρροια τοῦ σκοτεινοῦ ἀγῶνος τοῦ διαβόλου. Ὁ διάβολος καὶ τὸ ἐκπεσὼν μετ' αὐτοῦ ἀγγελικὸ τάγμα προσπαθοῦν νὰ καρπωθοῦν μέρος κάθε πτυχῆς τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου γιὰ νὰ ἀμαυρώσουν τὸ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» καὶ πολεμοῦν κάθε δυνατότητα σωτηρίας γιὰ νὰ ἀκυρώσουν τὴν προοπτικὴ τοῦ «καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ». Οἱ συχνὲς ἀναφορὲς στὴν πτώση τοῦ διαβόλου λόγῳ τῆς ὑπερηφανείας του καταδεικνύουν ὅτι ὁ διάβολος ἀποβλέπει στὴν ἀναγωγή τοῦ σκοτεινοῦ ἀγῶνος του στὸν ἴδιο τὸν Τριαδικὸ Θεό, στὴν πολεμικὴ τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ «ὄς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν»¹¹³.

γ) Ἡ ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου γιὰ σωτηρία. Ὁ ἄνθρωπος, στὴν πορεία του πρὸς τὴ σωτηρία, ἔχει νὰ ἀντιμετωπίσει τὰ ποικίλα τεχνάσματα τοῦ διαβόλου. Ἡ ἁμαρτία (μὲ ὅποιαδήποτε προσωπικὴ μετοχὴ καὶ εὐθύνη τοῦ ἀνθρώπου) καὶ κάθε ἄλλη δαιμονικὴ ἐπήρεια στὸν ἄνθρωπο (ἀνεξαρτήτως αἰτίας καὶ ἀφορμῆς) λειτουργοῦν ὡς παράγοντες ἀνασταλτικοὶ τῆς πρὸς σωτηριάν πορείας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὡς παράγοντες διαιρετικοὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ Θεὸ καὶ τὸ συνάνθρωπο. Ἡ ἀνθρώπινη ἀδυναμία λαμβάνει ἰσχύ ἐκ τῆς Θείας χάριτος καὶ ἀκριβῶς αὐτὴν τὴν Θεία χάρη καὶ βοήθεια ζητᾷ ἀγωνιωδῶς ὁ ἄνθρωπος.

Τὰ τρία αὐτὰ ἐπὶ μέρους νοηματικὰ πλαίσια δὲν ἀποτελοῦν αὐτόνομα μέρη τῶν Εὐχῶν, συνυφαίνονται, ἐναλλάσσονται καὶ ἀναλόγως τοῦ τί θέλει νὰ τονίσει ὁ συντάκτης τῆς Εὐχῆς δίδεται τὸ βάρος σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ τρία ἢ καὶ ἐξ ἴσου καὶ στὰ τρία.

Ἐπιπλέον, ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο διατυπώνονται συνήθως τὰ αἰτήματα τῶν Εὐχῶν ὀριοθετεῖ τὸ πλαίσιο λειτουργίας καὶ χρήσεώς τους, κυρίως ὅταν διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ αἰτεῖται ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς δαιμονικῆς ἐπηρείας μὲ σκοπὸ τὴν ἐπανεξέταξή του στὴ Μυστηριακὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἐπίγνωση τῆς ἀληθείας. Βλέπουμε, δηλαδή, ὅτι ἂν καὶ οἱ «Ἐξορκιστικὲς Εὐχὲς» πραγματεύονται τὸ θέμα τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ κάθε δαιμονικὴ ἐνέργεια, τὸ ζητούμενο εἶναι ἡ καλλιέργεια τῆς ἐκκλησιολογικῆς συνείδησης τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὄχι ἡ αὐτονόμησή του.

¹¹³ Α' Τιμ. β', 4.

Ἐξάλλου, αὐτὴ ἢ αὐτονόμηση ὑπονοεῖται κάποιες φορές καὶ ὡς αἰτία τῆς δαιμονικῆς ἐπιρροῆς στὸν ἄνθρωπο.

Οἱ «Ἐξορκιστικὲς Εὐχὲς» ἐνῶ κάνουν λόγο γιὰ θεραπεία τοῦ πάσχοντος (ἄρα δαιμονισμὸς = ἀσθένεια) καὶ ἐνῶ πολλές ἐξ αὐτῶν ἀπαντῶνται ἀνάμεσα σὲ «Εὐχὲς ἀσθενείας» ἢ κάποιες ἐπιγράφονται καὶ ὡς Εὐχὲς «εἰς πᾶν εἶδος ἀσθενείας», ἀπὸ τὴν ἄλλη, οἱ «Ἐξορκιστικὲς Εὐχὲς» ἀποτελοῦν μία ἰδιαίτερη ὁμάδα τῶν «Περιστατικῶν Εὐχῶν» σὲ ἀντίθεση μὲ ἄλλες ἀσθένειες γιὰ τὶς ὁποῖες δὲν ἔχουμε τόση ἐξειδίκευση σὲ ἐπίπεδο Εὐχῶν. Γιὰ παράδειγμα, δὲν ἔχουμε ἰδιαίτερες Εὐχὲς γιὰ παράλυση, γιὰ κώφωση, γιὰ ψυχικῆς φύσεως ἀσθένειες.

Αὐτὸ μπορεῖ νὰ σημαίνει δύο πράγματα. Τὸ πρῶτο καὶ προφανές, ὅτι ὁ δαιμονισμὸς εἶναι ἀσθένεια μὲ ἰδιαίτερο χαρακτήρα ἢ ὁποῖα πρέπει νὰ προσεγγίζεται καὶ νὰ ἀντιμετωπίζεται μὲ ἀνάλογο τρόπο. Τὸ δεύτερο, τὸ ὁποῖο κάποιες «Ἐξορκιστικὲς Εὐχὲς» ἀφήνουν νὰ ἐννοηθεῖ, εἶναι ἢ ἀντίληψη ὅτι ὑπάρχει στενὸς σύνδεσμος δαίμονος καὶ ἀσθενείας· ἀντίληψη ποὺ κυριάρχησε σὲ ἀνατολικά θρησκευόμενα καὶ κατάλοιπα τῆς διακρίνονται στὶς Εὐχὲς ποὺ ἐξετάζουμε.

Θὰ ἐπιχειρήσουμε συνοπτικὴ ἀναφορὰ στὶς περὶ ἐξορκισμῶν μαρτυρίες τῶν χειρογράφων εὐχολογίων, μὲ ἄξονα τὴ σημερινή τους μορφή στὸ Μεγάλο καὶ Μικρὸ Εὐχολόγιο.

Α). Στὸ ἐν χρήσει Μεγάλο Εὐχολόγιο καταχωρίζονται ἑπτὰ συνολικῶς εὐχὲς ἐξορκισμῶν, ὑπὸ τὸν τίτλο *Εὐχαί, ἦτοι ἐξορκισμοὶ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου εἰς πάσχοντας ὑπὸ δαιμόνων· καὶ εἰς ἐκάστην ἀσθένειαν*¹¹⁴. Πρόκειται γιὰ τρεῖς «εὐχὲς ἦτοι ἐξορκισμοὺς» τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ γιὰ τέσσερις ἀντίστοιχες εὐχὲς τοῦ Ἰ. Χρυσσοστόμου. Στὸ Μικρὸ Εὐχολόγιο ὑπάρχει ἡ *Ἀκολουθία εἰς παράκλησιν ἀσθενῶν χειμαζομένων ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων*¹¹⁵, καθὼς καὶ ἡ *εὐχὴ εἰς βασκανίαν*¹¹⁶ (ἢ ὁποῖα, ὅπως θὰ ἐπισημάνουμε ἀκολουθῶς, περιέχει κάποια ἐξορκιστικὰ στοιχεῖα).

α). Ἡ πρώτη εὐχὴ τοῦ Μ.Βασιλείου (*Ὁ Θεὸς τῶν Θεῶν καὶ κύριος τῶν Κυρίων, ὁ τῶν πυρίνων ταγμάτων δημιουργός...*¹¹⁷) μαρτυρεῖται σὲ δύο παλαιότατα χειρόγραφα εὐχολόγια: στὸ ὑπ'ἀριθμ. 226 ἑλληνικὸ εὐχολόγιο τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Λένινγκραντ (τοῦ Ἰ.μ.Χ. αἰ.¹¹⁸) ὑπὸ τὸν

¹¹⁴ *Εὐχολόγιον τὸ Μέγα* (ἐπισημασία Σ.Ζερβού), Ἀθήνα, Ἀστὴρ, 1970 (ἐπανέκδοση τῆς β' ἐκδόσεως τοῦ 1862 στὴ Βενετία), σσ. 147-156.

¹¹⁵ *Μικρὸν Εὐχολόγιον* (ἔκδοση Ἀποστολικῆς Διακονίας), Ἀθήνα 1968, σσ. 244-261.

¹¹⁶ Στὸ ἴδιο, σσ. 276-277.

¹¹⁷ *Εὐχολόγιον τὸ Μέγα*, σσ. 147-148.

¹¹⁸ Γιὰ τὴ χρονολόγηση, βλ. Α. Jacob, «L'euchologe de Porphyre Uspensky. Cod. Leningr. gr. 226», *Museum* 79, 1965, σ. 174.

τίτλο *Εὐχή ἐπὶ πνευμάτων ἀκαθάρτων τοῦ ἁγ. Βασιλείου*¹¹⁹ καὶ στοῦ ὑπ'ἀριθμ. 2 ἑλληνικὸ εὐχολόγιο τῆς Κρυπτοφέρρης (τοῦ ΙΑ' μ.Χ. αἰ.¹²⁰) ὑπὸ τὸν τίτλο *Ἀφορκισμὸς τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου εἰς ἐνοχλουμένους ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων*¹²¹. Πρόκειται, ἐπομένως, περὶ ἀρχαιότατης εὐχῆς.

Τὸ κείμενο τῆς εὐχῆς δίδει ἔμφαση στοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ὁ δημιουργὸς «τῶν πυρίνων ταγμάτων» καὶ τῶν «ἀύλων δυνάμεων» καὶ ὅτι «ἀπέρριψε» τὸν παρακούσαντα «ἀρχιστράτηγο» καὶ τοὺς συναποστάτας αὐτῷ Ἀγγέλους. Μὲ βάση αὐτὴ τὴ θεϊκὴ ὑπεροχὴ ἔναντι τοῦ διαβόλου, ὁ ἱερέας ἐπικαλεῖται τὸ Θεὸ νὰ «δώσει», ὥστε αὐτὸς ὁ «ἀφορισμὸς» ποὺ τελεῖται «στοῦ φρικτοῦ Τοῦ ὄνομα» νὰ γίνῃ φόβητρο γιὰ τὸ διάβολο (τὸν «προηγούμενο τῆς πονηρίας») καὶ «τίς φάλαγγές του», νὰ τὸν τρέψει σὲ φυγὴ καὶ νὰ «ἀναχωρήσει παντελῶς», ὥστε νὰ μὴν «ἐργασθεῖ» κάτι βλαβερὸ κατὰ τῆς ἐσφραγισμένης εἰκόνας (δηλαδὴ τοῦ βαπτισμένου). Ἐπικαλεῖται, ἐπίσης, τὸ Θεὸ ὥστε νὰ λάβουν «ἰσχὺ» οἱ Χριστιανοὶ τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ.

β). Ἀκολουθεῖ ὁ ἐξορκισμὸς τοῦ διαβόλου (*Ἐξορκίζω σε τὸν ἀρχέκακον τῆς βλασφημίας...*¹²²), τοῦ ὁποῦ ἡ ἀρχαιότερη εὐχολογιακὴ μαρτυρία βρίσκεται στοῦ ὑπ'ἀριθμ. 2 ἑλληνικὸ εὐχολόγιο τῆς Κρυπτοφέρρης (τοῦ ΙΑ' μ.Χ. αἰ.)¹²³. Ἀπευθύνεται στὸν ἀρχέκακο τῆς βλασφημίας, τὸν ἀρχηγὸ τῆς ἀνταρσίας καὶ αὐτουργὸ τῆς πονηρίας, τὸν ἐκριφθέντα ἐκ τῆς φωτοφορίας καὶ σκότῳ βυθοῦ κατενεχθέντα διὰ τὴν ἔπαρσιν. Ἐξορκίζεται, ἐπίσης, πᾶσα ἡ ἐκπεσοῦσα δύναμις ποὺ ἀκολουθεῖ «τὴν προαίρεση» τοῦ διαβόλου.

Τὸ «ἀκάθαρο πνεῦμα» ἐξορκίζεται στοῦ ὄνομα «τοῦ Θεοῦ Σαβαώθ, καὶ πάσης στρατιᾶς Ἀγγέλων Θεοῦ, Ἀδωναῖ, Ἐλωῖ, Θεοῦ παντοκράτορος», ἀλλὰ καὶ «στοῦ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ». Οἱ ἐξορκιστικὲς αὐτὲς ἐπικλήσεις ἔχουν ἔντονο ἐβραϊκὸ χαρακτήρα, διότι ἀφενὸς μὲν παρατίθενται τὰ ἐβραϊκὰ ὀνόματα τοῦ Θεοῦ («Θεὸς Σαβαώθ», «Ἀδωναῖ», «Ἐλωῖ»), ἀφετέρου δὲ ἡ ἀναφορὰ στοῦ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ γίνεται ἀπὸ μαρτυρίες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Τὰ ἐβραϊκὰ στοιχεῖα παρατηροῦνται μόνον στοῦ συγκεκριμένου ἐξορκισμοῦ καὶ ὄχι στὶς ὑπόλοιπες εὐχὲς γιὰ τοὺς «ἐνεργούμενους ἀπὸ ἀκάθαρτα πνεύματα». Εἶναι σαφὲς ὅτι οἱ μὲν εὐχὲς

¹¹⁹ 130r – 134r.

¹²⁰ Γιὰ τὴ χρονολόγησι, βλ. A.Rocchi, *Codices Cryptenses seu Abbatiae Cryptae Ferratae in Tusculano, digesti et illustrati*, Roma, Grottaferrata, Guggiani, 1883-1884, σ. 244.

¹²¹ 106v-107r.

¹²² *Εὐχολόγιον τὸ Μέγα*, σσ. 148-150. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι σὲ ἄλλα χειρόγραφα εὐχολόγια, ὁ ἐξορκισμὸς αὐτὸς φέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ (βλ. J.Goar, *Euchologium sive Rituale Graecorum*, Graz, Akademische Verlag, 1960 [φωτοτυπικὴ ἀναπαραγωγὴ τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1730], σ. 584 "Variae lectiones").

¹²³ 107r-111r.

παρουσιάζουν τή συνήθη δομή τῆς χριστιανικῆς εὐχολογίας, ὁ δὲ ἔξορκισμὸς φαίνεται νὰ περιέχει καὶ πρωτοχριστιανικὰ στοιχεῖα, προερχόμενα ἀπὸ τὴν ἑβραϊκὴ λειτουργικὴ παράδοση.

Οἱ ἔξορκιστικὲς ἀπειλὲς κατὰ τοῦ δαίμονος (ποῦ ἀποκαλεῖται μὲ μία σειρὰ ἀξιοσημεϊῶτων ἐπιθέτων, ὅπως «ἀκάθαρτος», «ἐναγῆς») περικλείονται στὶς ἀκόλουθες προσταγές: *φοβήθητι, φύγε, δραπετεύσον, ἀναχώρησον... αἰσθύνθητι τὴν εἰκόνα, τὴν χειρὶ Θεοῦ πλασθεῖσαν καὶ μορφωθεῖσαν... καὶ μὴ ἐγκριβῆ εἰς τὸν δούλον τοῦ Θεοῦ... Φοβήθητι, φιμώθητι, φύγε μὴ ὑποστρέψης, μὴ ὑποκριβῆ μεθ' ἑτέρας πονηρίας πνευμάτων ἀκαθάρτων*. Βασικὸ στοιχεῖο στὶς ἀπειλὲς αὐτὲς κατὰ τοῦ δαίμονα εἶναι ὁ φόβος, ὁ ὁποῖος προέρχεται ἀπὸ τὴ χρήση τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ. Ὁ διάβολος ἔξορκίζεται νὰ ἀναχωρίσει ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ποῦ εἶναι πλασμένος κατ' εἰκόνα Θεοῦ. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, ὁ ἔξορκισμὸς «ὑπενθυμίζει» στὸ διάβολο ὅτι οἱ δαιμονικὲς δυνάμεις εἶναι ἔξαιρετικὰ περιορισμένες ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ὅτι τὸ ἀκάθαρτο πνεῦμα δὲν ἔχει δικαίωμα ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἐμφαίνεται ὅτι ἡ ἔξορκιστικὴ δύναμη δὲν πηγάζει ἀπὸ τὸν ἀνθρώπινο παράγοντα, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ θεϊκὴ ὑπεροχὴ ἔναντι τοῦ διαβόλου καὶ ἀπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ Θεοῦ ὡς Δημιουργοῦ. Ὅποιαδήποτε παρερμηνεῖα τῶν στοιχείων αὐτῶν, ὄχι μόνον πλήττει τὸ βαθύτερο νόημα τῆς εὐχῆς, ἀλλὰ ὑποθάλλπει μία ὑπέρβαση τῶν ἀνθρωπίνων ὀρίων, ποῦ (ἐν προκειμένῳ) ὀδηγεῖ στὴ μαγικὴ θεώρηση τοῦ ἔξορκισμοῦ, ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς προσωπικῆς δυνάμεως τοῦ ἔξορκίζοντος.

γ). Ἡ τρίτη, κατὰ σειρά, εὐχὴ ἔξορκισμοῦ τοῦ Μ. Βασιλείου (Ὁ Θεὸς τῶν οὐρανῶν, ὁ Θεὸς τῶν φώτων, ὁ Θεὸς τῶν Ἀγγέλων τῶν ὑπὸ τὴν σὴν ἰσχὺν...¹²⁴) φαίνεται ὅτι εἶναι μεταγενέστερη, μὴ μαρτυρούμενη ἀπὸ τὰ χειρόγραφα εὐχολόγια ἕως τοῦ ὀριακοῦ χρονικοῦ σταθμοῦ τοῦ ΙΔ' μ.Χ. αἰ. Ἡ εὐχὴ ἀπευθύνεται στὸ Θεὸ, ἀλλὰ καὶ στὸν «Υἱὸ καὶ Λόγο», ζητῶντ' ἐπὶ τὴ θεϊκὴ προστασία ἀπὸ *πᾶσαν μαλακίαν... ἀπὸ πᾶσαν ἐνέργειαν τοῦ Διαβόλου καὶ πᾶσαν μαγείαν*.

Διαπιστώνουμε ὅτι πρόκειται περὶ εὐχῆς, στὴν ὁποία ἐκζητεῖται ἡ διαφύλαξη ἀπὸ πιθανὴ προσβολὴ τῆς ἀσθενείας ἢ τοῦ διαβόλου. Ἡ εὐχὴ, ἐπομένως, δὲν ἀπευθύνεται σὲ «ἐνεργούμενους ἀπο ἀκάθαρτα πνεύματα», ἀλλὰ στοὺς φοβούμενους παρόμοια μελλοντικὴ «κατοχὴ». Εἶναι ἀξιοσημεῖωτο ὅτι, ὡς «ἀντίδοτο» γιὰ τὴν προσβολὴ ἀπὸ τὸν διάβολο, ἡ εὐχὴ μνημονεύει τὴν «ἐγκατάσταση» σὸν ἄνθρωπο τοῦ «πνεύματος τοῦ Θεοῦ», δηλαδὴ τὴ δημιουργία μιᾶς ἐσωτερικῆς ἁγιοπνευματικῆς καταστάσεως. Μόνον ὑπὸ τὶς συνθήκες αὐτὲς, ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ «περιφρουρηθεῖ» (ὅπως σημειώνει ἡ εὐχὴ) ἀπὸ τὴ δαιμονικὴ προσβολή.

¹²⁴ *Εὐχολόγιον τὸ Μέγα*, σσ. 150-152.

Ἄς σημειωθεί, ἐπίσης, ἡ ἀναφορὰ τῆς εὐχῆς στὴν «ἀποσόβηση πάσης μαλακίας ἀπὸ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου». Τὸ αἶτημα αὐτὸ τονίζει τὴν ἀναγκαιότητα τῆς «ψυχικῆς ὑγείας», ὄχι μὲ τὴν ἔννοια τῆς σύγχρονης ψυχιατρικῆς, ἀλλὰ μὲ τὴ διάσταση ποὺ διαγράφεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν εὐχή: ἡ «ἀπιστία», καθὼς καὶ τὸ «ἐπιθυμητικόν, φιλόχρυσον, φιλάργυρον, τυφωνικόν καὶ πορνικόν» πνεῦμα, εἶναι αὐτὰ ποὺ δημιουργοῦν τὴν «ἀσθένεια τῆς ψυχῆς».

δ). Ἡ πρώτη ἀπὸ τὶς ἀποδιδόμενες στὸν ἁγ. Ἰ. Χρυσόστομο εὐχῆς (Ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος, ὁ λυτρωσάμενος...¹²⁵) εἶναι ἡ περισσότερο ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες μαρτυρούμενη στὴ χειρόγραφο εὐχολογιακὴ παράδοση: περιέχεται ἤδη στὸ ἀρχαιότερο χειρόγραφο εὐχολόγιο, τὸ Βαρβερινὸ 336¹²⁶ (H'- Θ' μ.Χ. αἰ.¹²⁷), στὸ ὑπ'ἀριθμ. 10 ἑλληνικὸ εὐχολόγιο τῆς Κρυπτοφέρρης¹²⁸ (Γ'μ.Χ. αἰ.¹²⁹), στὸ ὑπ'ἀριθμ. 226 ἑλληνικὸ εὐχολόγιο τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Λένινγκραντ¹³⁰ (Γ'μ.Χ. αἰ.), στὸ ὑπ'ἀριθμ. 270 ἑλληνικὸ εὐχολόγιο τῆς βιβλιοθήκης τῆς Μόσχας¹³¹ (ὀνομάζεται, πλέον, ὡς Sebastianon 474, Γ'-ΙΑ' μ.Χ. αἰ.¹³²), στὰ ἑλληνικὰ εὐχολόγια τῆς Κρυπτοφέρρης ὑπ'ἀριθμ. 1¹³³ καὶ 2¹³⁴ (καὶ τὰ δύο τοῦ ΙΑ' μ.Χ. αἰ.¹³⁵), στὸ εὐχολόγιο ὑπ'ἀριθμ. 662 τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης (ΕΒΕ 662¹³⁶ τοῦ ΙΒ' μ.Χ. αἰ.¹³⁷), καθὼς καὶ στὸν Κοϊσλίνο κώδικα 213 τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης Παρισίων¹³⁸ (τοῦ ΙΓ' μ.Χ. αἰ.¹³⁹). Ἡ ἐν λόγῳ εὐχή, ἐπομένως, θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς ἡ περισσότερο

¹²⁵ *Εὐχολόγιον τὸ Μέγα*, σ. 152.

¹²⁶ Σσ. 406-408.

¹²⁷ Γιὰ τὴ χρονολόγησι, βλ. A.Jacob, «Les Euchologes du fonds Barberini Grec de la bibliothèque Vaticane», *Didascalica* 4, 1974, σ. 154/ Γ.Φίλια, «Τὸ Βαρβερινὸ Εὐχολόγιο 336 (Codex Vaticanus Barberinianus Graecus 336)», *Θεολογία* ΕΑ', 1990, σσ. 348-402.

¹²⁸ 112r-112v.

¹²⁹ A.Rocchi, ὄπ.π., σσ. 262-263.

¹³⁰ 137v-138r.

¹³¹ 119v-120v.

¹³² Γιὰ τὴ χρονολόγησι, βλ. A.Viktorov, *Sobranije rukopisei P.I. Sebastianova*, Moskva 1881, σ. 237.

¹³³ 132r-132v.

¹³⁴ 111r-112r.

¹³⁵ A.Rocchi, ὄπ.π., σ. 235 καὶ 244. Εἰδικῶς περὶ τοῦ ὑπ'ἀριθμ. 1 (τοῦ ἐπονομαζόμενου «Εὐχολόγιο τοῦ Βησσαρίωνος»), βλ. τὴν εἰδικὴ μελέτη τοῦ G.Stassi, *L'Euchologio G Γ β Ι "Bessarione" di Grottaferrata (Dissertatio ad laurem)*, Romae, Pont, Institutum Orientalium, 1982.

¹³⁶ 181r-181v.

¹³⁷ Ἰ. Σακελλίωνος, *Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης*, Αθῆναι 1892, σ. 123.

¹³⁸ 117r.

¹³⁹ Γιὰ τὴ χρονολόγησι, βλ. R.Devreesse, *Bibliothèque nationale. Département des mss. Catalogue des mss. grecs II. Le fonds Coislin*, Paris 1945, σ. 144.

διαδεδομένη στη λειτουργική πράξη τῆς περιόδου πού ἀπηχοῦν τὰ χειρόγραφα εὐχολόγια.

Τὸ πρὸς τὸ Θεὸ αἴτημα τῆς εὐχῆς εἶναι νὰ «ρύσει τὸ δοῦλο του ἀπὸ πάσης ἐνεργείας πνευμάτων ἀκαθάρτων», νὰ «φύγουν τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα ἀπὸ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ» καὶ νὰ «καθαρισθεῖ ἀπὸ κάθε διαβολικὴ ἐπήρεια». Ἐντύπωση προκαλεῖ τὸ σημεῖο, στὸ ὁποῖο γίνεται ἀναφορὰ στὸν ἀπαλλαγμένο, πλέον, ἀπὸ τὴν δαιμονικὴ ἐπήρεια ἄνθρωπο καὶ ὅπου διατυπώνεται ἡ εὐχὴ νὰ ζήσει ὁσίως καὶ δικαίως... ἀξιούμενος τῶν ἀχράντων Μυστηρίων. Ἡ φράση αὐτὴ ἀποκαλύπτει ὅτι ὁ ἐνεργούμενος ἀπὸ τὸ διάβολο δὲν μετελάμβανε, θεωρούμενος ὡς ἀποκεκομμένος ἀπὸ τὸ Θεὸ (ἂν καὶ ἡ δαιμονοπληξία δὲν ὀφειλόταν σὲ δική του πρωτοβουλία). Ἐπομένως, ἡ ἀπαλλαγή ἀπὸ τὸ δαιμόνιο ἐσήμαινε, γιὰ τὸν ἐνεργούμενο, τὴν ἐπανένταξή του στὴν εὐχαριστιακὴ σύναξη, δηλαδὴ στὴν ἐκκλησιαστικὴ κοινωνία. Ἡ ἀναφορὰ στὴν, ἐφεξῆς, «ὁσία καὶ δικαία καὶ εὐσεβῆ» ζωὴ ἀποκαλύπτει ἐμμέσως τὶς αἰτίες τῆς δαιμονοπληξίας, ἀλλὰ καὶ τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὴ μελλοντικὴ διαφύλαξη τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὶς δαιμονικὲς προσβολές.

ε). Ἡ δευτέρη εὐχὴ πού ἀποδίδεται στὸν ἅγ. Ἰ. Χρυσόστομο (*Ὁ πᾶσιν ἀκαθάρτοις πνεύμασιν ἐπιτιμήσας...*¹⁴⁰) περιέχεται στὸ ὑπ'ἀριθμ. 10 ἑλληνικὸ εὐχολόγιο τῆς Κρυπτοφέρρης (Ἰ.μ.Χ. αἰ.), ὑπὸ τὸν τίτλο *Εὐχὴ ἐπὶ ἐνεργουμένων ἢτοι πειραζομένων ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων τοῦ ἁγίου Βασιλείου*¹⁴¹. Ἡ ἀπόδοση τῆς εὐχῆς στὸ Μ. Βασίλειο καὶ ὄχι στὸν Ἰ. Χρυσόστομο ἀποδεικνύει ὅτι ἔχουν ἐπέλθει κάποιες μεταβολές στὰ κείμενα τῶν εὐχῶν, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ σημερινὴ μορφή τοῦ συνόλου τῶν εὐχῶν προέρχεται ἀπὸ μία ἀντιμετάθεση τίτλων καὶ κειμένων ἀπὸ τὰ παλαιότερα εὐχολόγια.

Ἡ δέηση τῆς εὐχῆς πρὸς τὸ Θεὸ νὰ ἀπαλλάξει τὸ πλάσμα του ἀπὸ τὸν αντικείμενο, *ἵνα ἐλεηθὲν καὶ καθαρισθὲν ἐνταγῇ τῇ ἁγίᾳ ποιίμνῃ*. Ὅπως ἡ προηγούμενη, ἔτσι καὶ ἡ εὐχὴ αὐτὴ ἀναφέρεται σὲ «ἐνταξη» στὴν Ἐκκλησία τοῦ ἀπαλλαγέντος ἀπὸ τὸ διάβολο. Ἡ ἀναφορὰ τῆς εὐχῆς σὲ «καθαγιασμό» τοῦ ἀνθρώπου ὑπενθυμίζει τὶς εὐχές τοῦ Μυστηρίου τῆς Μετανοίας, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες ὁ ἁμαρτωλὸς καθαρίζεται ἀπὸ τὸ «ρύπο» τῆς ἁμαρτίας καὶ ἐπανασυνδέεται μὲ τὴν εὐχαριστιακὴ σύναξη.

στ) Ἡ εὐχὴ *Ἐπικαλούμεθά σε Δέσποτα, Θεὲ Παντοκράτορ, ὕψιστε...*¹⁴² εἶναι ἡ τρίτη, κατὰ σειρᾶν, πού ἀποδίδεται στὸν ἅγ. Ἰ. Χρυσόστομο. Ἡ σημερινὴ μορφή τῆς εὐχῆς ἀποτελεῖ σύντμηση μιᾶς ἐκτενέστερης, πού καταχωρίζεται στὸ ὑπ'ἀριθμ. 10 ἑλληνικὸ εὐχολόγιο

¹⁴⁰ *Εὐχολόγιον τὸ Μέγα*, σσ. 152-153.

¹⁴¹ 111v-112r.

¹⁴² *Εὐχολόγιον τὸ Μέγα*, σ. 153.

τῆς Κρυπτοφέρρης (Γ'μ.Χ. αἰ.) ὑπὸ τὸν τίτλο *Ἀφορκισμὸς τοῦ ἁγίου Επιφανίου κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων*¹⁴³.

Προκαλεῖ ἐντύπωση τὸ γεγονός ὅτι τὸ αἶτημα τῆς εὐχῆς (καὶ κατάπεμψον αὐτῷ Ἄγγελον εἰρηνικόν, Ἄγγελον κραταιόν, ψυχῆς καὶ σώματος φύλακα, ὅς ἐπιτιμήσει καὶ ἀπελάσει ἀπ'αὐτοῦ πᾶν πονηρὸν καὶ ἀκάθαρτον δαιμόνιον) συμπίπτει μὲ ἓνα ἀπὸ τὰ αἰτήματα τῆς *Εὐχῆς ἐπὶ βασκανίαν* ποῦ ἐμπεριέχεται στὸ Μικρὸ Εὐχολόγιο¹⁴⁴. Διαπιστώνουμε, ἐπομένως, ὅτι ἡ εὐχή αὐτὴ ἀφορᾷ ὄχι μόνο στὴν ἀπαλλαγὴ τοῦ ἐνεργουμένου ἀπὸ τὸ διάβολο, ἀλλὰ καὶ στὴ διαφύλαξη ἀπὸ καθε εἶδος δαιμονικῆς καὶ μαγικῆς ἐπήρειας, ὅπως ἡ βασκανία.

ζ) Ἡ τελευταία εὐχή ποῦ ἀποδίδεται στὸν ἅγ. Ἰ. Χρυσόστομο (*Τὴν θείαν τε καὶ ἁγίαν καὶ μεγάλην καὶ φρικτὴν...*)¹⁴⁵ μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸ ὑπ'ἀριθμ. 226 ἑλληνικὸ εὐχολόγιο τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Λένινγκραντ (Γ'μ.Χ. αἰ.), ὑπὸ τὸν τίτλο *Ἀφορισμὸς τοῦ ἁγίου Ἰ. τοῦ Χρυσοστόμου ἐπὶ πασχόντων ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων*¹⁴⁶. Τὸ κείμενο τοῦ ἐξορκισμοῦ εἶναι μεγάλο, ἀλλὰ τὸ περιεχόμενό του διατηρεῖ τὴ γνωστὴ δομὴ τῶν ἐξορκισμῶν: ὁ διάβολος «ἐπιτιμᾶται» (*φρίξον, τρόμαξον, φοβήθητι, ἀναχώρησον, ἐξολοθρεύθητι*) διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ καὶ ὄλων τῶν ἄλλων ιδιοτήτων Του. Πολὺ ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἀναφορὰ τῆς ἐξορκιστικῆς εὐχῆς στὰ εἶδη τῶν πονηρῶν πνευμάτων.

β). Στὸ ἐν χρήσει *Μικρὸ Εὐχολόγιο* ὑπάρχει ἡ *Ἀκολουθία εἰς παράκλησιν ἀσθενῶν χειμαζομένων ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων καὶ ἐπηρεαζόντων*¹⁴⁷. Στὴν Ἀκολουθία αὐτὴ δὲν ὑπάρχει ἐξορκιστικὴ εὐχή, ἀλλὰ μόνον ψαλμοὶ καὶ ὕμνοι. Ἡ μόνη εὐχή τῆς Ἀκολουθίας (*Πάτερ ἅγιε, ἰατρὲ...*) ἀνήκει στὴν Ἀκολουθία τοῦ Εὐχελαίου καὶ δὲν ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τοὺς «χειμαζομένους ἀπὸ τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα». Φαίνεται, ἐπομένως, ὅτι ἡ Ἀκολουθία αὐτὴ εἶναι μεταγενέστερη τοῦ 14ου αἰ., εἶναι δὲ ἐμφανὲς ὅτι θεωρεῖ τὴ δαιμονοπληξία ὡς ἀσθένεια, γι'αὐτὸ καὶ χρησιμοποιεῖται ἡ εὐχή τῆς κατ'ἐξοχὴν Ἀκολουθίας πρὸς θεραπείαν τῶν ἀρρώστων (τοῦ Μυστηρίου τοῦ Εὐχελαίου).

Περὶ τῆς *Εὐχῆς ἐπὶ βασκανίαν* (*Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ βασιλεὺς τῶν αἰώνων...*)¹⁴⁸ ἔγινε ἤδη λόγος μὲ ἀφορμὴ τὴν τρίτη κατὰ σειρὰν ἐξορκιστικὴ εὐχή τοῦ ἁγ. Ἰ. Χρυσοστόμου. Ἡ εὐχή ἔχει ἐξορκιστικὸ χαρακτήρα (*ἀπόστησον, φυγάδευσον καὶ ἀπέλασον πᾶσαν διαβολικὴμ*

¹⁴³ 114r-115v.

¹⁴⁴ Σ. 276-277.

¹⁴⁵ *Εὐχολόγιον τὸ Μέγα*, σσ. 153-156.

¹⁴⁶ 134r-137r.

¹⁴⁷ Ἐκδ. Αποστολικῆς Διακονίας, Αθήναι 1968, σσ. 244-261.

¹⁴⁸ Στὸ ἴδιο, σσ. 276-277.

ἐνέργειαν, πᾶσαν σατανικὴν ἔφοδον καὶ πᾶσαν ἐπιβουλὴν), ὁ τίτλος τῆς, ὅμως, εἰσάγει μία νέα παράμετρο, αὐτὴν τῆς βασκανίας. Ἡ καινοτομία ἔγκειται στὸ γεγονός ὅτι δὲν ἀντιμετωπίζεται πλέον μόνο ἡ δαιμονικὴ προσβολή, ἀλλὰ καὶ κάποια ἀνθρώπινη μαγικὴ ἐνέργεια, ἡ ὁποία, βεβαίως, βρίσκεται σὲ ἄμεση σχέση μὲ τὸ διάβολο¹⁴⁹.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἐξορκιστικὲς εὐχὲς καὶ Ἀκολουθίες τοῦ Μεγάλου καὶ Μικροῦ Εὐχολογίου, στὴ χειρόγραφη εὐχολογιακὴ παράδοση καταχωρίζονται καὶ ἄλλες εὐχὲς ποὺ δὲν βρίσκονται πλέον σὲ χρῆση. Ἡ σημερινὴ μορφή καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν εὐχῶν εἶναι ἀποτέλεσμα κάποιας ἐπιλογῆς μεταξὺ ἐνὸς μεγαλυτέρου ἀριθμοῦ, ἡ ὁποία ἔγινε ὅταν διαμορφώθηκαν οἱ πρῶτες ἔντυπες ἐκδόσεις τοῦ Εὐχολογίου. Κατὰ τὴ διαδικασία αὐτή, δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρξαν ἰδιαίτερα κριτήρια προτιμήσεως ἢ ἀπορρίψεως κάποιων εὐχῶν ἐκ μέρους ἐκείνων ποὺ ἐπιμελήθηκαν τὶς ἐκδόσεις. Οἱ ἐν χρῆσει ἐξορκιστικὲς εὐχὲς παρουσιάζουν ὁμοιογενὲς περιεχόμενο καὶ ἐκεῖνο ποὺ ἀπομένει πρὸς διευκρίνιση εἶναι ὁ ἰδιαίτερος χαρακτήρας τους, δηλαδὴ τὸ ἐὰν πρόκειται ἀπλῶς γιὰ προσευχὲς πρὸς τὸ Θεὸ ἢ ἐὰν ὑπεισέρχεται κάποια παράμετρος προσωπικῆς μαγικῆς δραστηριότητος ἐκείνου ποὺ ἐξορκίζει.

4. Οἱ ἐξορκισμοί: προσευχή ἢ ἐξουσία;

Τόσο κατὰ τὴν παλαιότερη εὐχολογιακὴ παράδοση, ὅσο καὶ κατὰ τὴν ἰσχύουσα λειτουργικὴ πράξη, οἱ ἐξορκισμοὶ γιὰ τοὺς ἐνεργούμενους ἀπὸ τὸ διάβολο παρουσιάζουν τὴ μορφή εἴτε προσευχῶν πρὸς τὸ Θεὸ γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ τοῦ δαιμονισμένου, εἴτε ἐπιτιμήσεως πρὸς τὸ ἀκάθαρτο πνεῦμα, ὥστε νὰ ἐξέλθει ἀπὸ τὸν ἐνεργούμενο. Οἱ ἐξορκιστικὲς προσευχὲς δὲν ἀντιμετωπίζουν προβλήματα παρερμηνείας: ὅπως ὅλες οἱ εὐχὲς, ἔτσι καὶ οἱ συγκεκριμένους ἐκζητοῦν τὴ θεϊκὴ παρέμβαση πρὸς θεραπεία τοῦ δαιμονισμένου. Ὁ ἱερέας, ἐπομένως, ποὺ ἐξορκίζει, δὲν βιώνει κάποια ἰδιαιτερότητα σὲ σχέση μὲ τὸ ὑπόλοιπο λειτουργικὸ του ἔργο.

Ἡ ἐπιτίμηση, ὅμως, τοῦ διαβόλου δὲν ἔχει τὴ συνήθη μορφή μιᾶς εὐχῆς, ἀλλὰ πρόκειται περὶ ἄμεσης ἀντιπαραθέσεως τοῦ ἱερέα μὲ τὸ «ἀκάθαρτο πνεῦμα». Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐλλοχεύει (τόσο γιὰ τὸν ἱερέα, ὅσο καὶ γιὰ τὸν ἐνεργούμενο) ὁ κίνδυνος μιᾶς διαφορετικῆς αἰσθήσεως, ἡ ὁποία ὑπερβαίνει τὰ πλαίσια τῆς ἱερατικῆς χάριτος καὶ φθάνει στὴ βίωση μιᾶς «εἰδικῆς ἐξουσίας». Τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς παραμέτρου φαίνεται στὴν ἐκκλησιαστικὴ πραγματικότητα, ὅποτε ἀναπτύσσονται φαινόμενα

¹⁴⁹ Ὁ ὅρος «βασκανία» σημαίνει τὸ φθόνον, τὴν κακολογίαν, τὴν συκοφαντίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπήρεια τοῦ βλέμματος, ἀπὸ τὴν ὁποία προκαλεῖται κακὸ σὲ κάποιον ἢ σὲ κάτι. Ὁ συνδυασμὸς τῶν παραπάνω ἀμαρτωλῶν δραστηριοτήτων χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν ὡς δαιμονικὴ ἐνέργεια (βλ. πρωτοπρ. Θ. Χριστοδούλου, *Ἐξορκισμοί, ἐξορκιστὲς καὶ βασκανία*, Αθήνα, ἐκδ. Ὁμολογία, 2003, σσ. 65-66.)

«ειδικευμένων ιερέων- έξορκιστῶν», δημιουργώντας τὴν ἐντύπωση ὅτι ἡ φροντίδα τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τοὺς δαιμονισμένους ὑλοποιεῖται μόνο σὲ κάποιους συγκεκριμένους ναοὺς ἢ μοναστικὰ κέντρα¹⁵⁰. Γι' αὐτὸ ἐνδείκνυται ὁ ἱερέας πού θὰ ἐξορκίζει νὰ εἶναι «πνευματικὸς» καὶ ἐξομολόγος, ἀλλὰ καὶ νὰ ἔχει τὴν πρὸς τὸ ἔργο τοῦτο εὐλογία τοῦ Ἐπισκόπου του.

Ἡ περὶ τῶν ἐξορκισμῶν καινοδιαθηκική καὶ λειτουργική παράδοση (πού ἐκθέσαμε στὶς προηγούμενες ἐνότητες) εἶναι πολὺ διαφωτιστική πρὸς διευθέτηση τοῦ παραπάνω προβλήματος. Ἡ ἐξουσία τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τῶν δαιμόνων ἐπήγαγε ἀπὸ τῆς Θεῆς Φύσης Του καὶ, γι' αὐτό, ἡ ἐπιτίμηση τοῦ ἀκαθάρτου πνεύματος εἶχε ἄμεσο χαρακτήρα [Ἐγὼ σοὶ ἐπιτάσσω (Μκ. 9, 25)]. Ἡ ἐξορκιστική ἐξουσία, ὅμως, πού διαβιβάζεται στοὺς Μαθητὲς πηγάζει ἀπὸ τὶς προϋποθέσεις τῆς «προσευχῆς, τῆς νηστείας καὶ τῆς πίστεως» (Μτ. 17, 20) καὶ δὲν ἀποτελεῖ οὔτε ἀντικείμενο ἐπάρσεως (Λκ. 10, 20), ἀλλὰ οὔτε καὶ ἐγγύηση γιὰ τὴν εἴσοδο στὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ (Μτ. 7, 21-23). Ἐκεῖνος πού ἐξορκίζει ἐνεργεῖ «εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, τοῦ ἐπιτιμήσαντος τὸν διάβολον», καὶ, ἐπομένως, δὲν ἔχει ἐξουσία «ἀφ' ἑαυτοῦ». Ἡ μετάβαση ἀπὸ τὸ «χάρισμα τῶν ἐξορκιστῶν» στὴν ἐνσωμάτωση τοῦ ἐξορκισμοῦ μέσα στὴν ἱερατική δικαιοδοσία, ἐτόνισε τὸ χαρακτήρα τῆς διακονίας καὶ ὄχι τῆς ἐξουσίας. Ὡς «διακονία», ἡ ἱερατική φροντίδα γιὰ τοὺς δαιμονισμένους δὲν δικαιολογεῖ «ἐπιλεκτική τακτική» ἐκ μέρους τῶν πιστῶν, ἀλλὰ ἀφορᾷ στὸ σύνολο ἐκείνων πού ἔχουν τὴ Χάρη τῆς Ἱερωσύνης.

Ἡ λειτουργική παράδοση διακρίνει τὴ μέριμνα γιὰ τοὺς ἀρρώστους (εὐχὲς ἀσθενούντων/ Μυστήριον Εὐχελαίου) ἀπὸ τὴ μέριμνα γιὰ τοὺς δαιμονισμένους. Ἡ μέριμνα, ὅμως, αὐτὴ συνιστᾷ αὐστηρῶς ἐνδοεκκλησιαστικὸ γεγονός, ὅπως τονίζεται στὶς *Πράξεις τῶν Ἀποστόλων* μὲ τὴν περίπτωση τῶν «υἰῶν τοῦ Σκευᾶ», πού ἐξόρκιζαν «στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ», ἀλλὰ δὲν ἀνήκαν στὴν Ἐκκλησία. Οἱ ἐξορκισμοί, μάλιστα, ἐντάσσονται στὶς εὐχὲς τῆς εὐχαριστιακῆς συνάξεως: οἱ εὐχὲς τῶν *Ἀποστολικῶν Διαταγῶν* γιὰ τοὺς ἐνεργούμενους ἀναπέμπονται κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Θεῆς Εὐχαριστίας, ἀποκλείοντας, ἔτσι, κάποια «μεμονωμένη ἐξορκιστική δραστηριότητα». Οἱ ἐνεργούμενοι δὲν εἶναι ἀπλῶς οἱ «πάσχοντες ἀπὸ τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα», ἀλλὰ οἱ ἀποκεκομμένοι ἀπὸ τὴν εὐχαριστιακὴ σύναξη· γι' αὐτὸ ἡ ἀπαλλαγὴ του

---

¹⁵⁰ Εἶναι σοβαρότατο, βεβαίως, τὸ θέμα τῆς ἀντιπαραθέσεως τῆς Ἐκκλησίας (μέσω τῶν ἐξορκισμῶν) μὲ τὸ σατανισμό καὶ τὴ μαγεία, πού κάνουν αἰσθητὴ τὴν παρουσία τους μετὰ τὸ ΙΔ' μ.Χ. αἰ. Ἡ τάση ἄμυνας καὶ ἀντιδράσεως τῆς Ἐκκλησίας γίνεται αἰσθητὴ μετὰ τὸ ΙΣΤ' αἰ. καὶ, ἔκτοτε, ἐπιπολάζει σὲ κάθε λειτουργική μορφή (βλ. σχετικῶς E.Brouette, «La civilisation chrétienne du XVIe s. devant le problème satanique», *Satan, Études Carmélitaines*), Paris 1948, σσ. 352-379).

ἀπὸ τὸ διάβολο συνεπάγεται καὶ τὴν ἐπανένταξή τους στὸ εὐχαριστιακὸ σῶμα.

Οἱ προμνημονευθεῖσες εὐχὲς τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν εἶναι ἐξορκιστικές. Ἡ εὐχαριστιακὴ κοινότητα, ὅμως, ἀπηύθυνε πρὸς τὸ Θεὸ καὶ ἀπλὲς δεήσεις (ὄχι μόνο ἐξορκισμοὺς) ὑπὲρ τῶν «ἐνεργουμένων ἀπὸ τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα». Τὸ γεγονός αὐτὸ μαρτυρεῖται ὄχι μόνο στίς ἀρχαιότατες Θ. Λειτουργίες τοῦ ἀπ. Μάρκου¹⁵¹ καὶ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου¹⁵², ἀλλὰ καὶ στὴ σήμερον ἐπιτελούμενη τοῦ Μ. Βασιλείου¹⁵³.

Αὐτὴ ἡ ὀπτική θεώρηση τῶν ἐξορκισμῶν προβάλλει καὶ τὸν ἐσχατολογικὸν τους χαρακτήρα, ὁ ὁποῖος μαρτυρεῖται ἤδη στίς καινοδιαθηκικὲς θεραπείες τῶν δαιμονισμένων ἀπὸ τὸ Χριστό. Ἡ ἐκδίωξη τοῦ δαίμονα (προσυμβολισμὸς τῆς τελικῆς καὶ ὀλοκληρωτικῆς καταδίκης του κατὰ τὴ Μέλ्लουσα Κρίση) εἶναι γεγονός ἐσχατολογικὸ καὶ, ὡς ἐκ τούτου, ἡ ἔνταξή του μέσα στὸ κατ'ἐξοχήν ἐσχατολογικὸ γεγονός τῆς Θεῖας Εὐχαριστίας εἶναι ἀπολύτως κατανοητὴ. Ὁ διαχωρισμὸς, ὅμως, τῶν Μυστηρίων, Ἀκολουθιῶν καὶ μεμονωμένων εὐχῶν ἀπὸ τὴ Θία Εὐχαριστία σηματοδότησε καὶ γιὰ τοὺς ἐξορκισμοὺς τὴν ἀπαρχὴ προβλημάτων. Αὐτονομημένη ἀπὸ τὴν εὐχαριστιακὴν τελεσιουργία, ἡ ἐξορκιστικὴ δραστηριότητα ἔπαυσε νὰ ἀποτελεῖ προσευχὴ ὀλόκληρης τῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητος καὶ ἀπέκτησε, σὺν τῷ χρόνῳ, ἕναν «πανθηρησκιακὸν χαρακτήρα», ὁ ὁποῖος συνεπάγεται τὴν ἀποδυνάμωση τῆς «ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ» ἐκδίωξεως τοῦ διαβόλου καὶ ὁ ὁποῖος προβάλλει τὸν προσωπικὸν (καὶ, ἐπομένως, μαγικὸν) χαρακτήρα τοῦ ἐξορκισμοῦ¹⁵⁴.

Τὸ πρόβλημα, ὅμως, δὲν προέρχεται μόνο ἀπὸ τὴν ἄγνοια τῆς περὶ ἐξορκισμῶν θεολογικῆς καὶ λειτουργικῆς παραδόσεως. Τὰ φαινόμενα «ιερῶν- ἐξορκιστῶν» δὲν θὰ ἀποτελοῦσαν ἀντιλεγόμενα σημεῖα ἐὰν δὲν προσελάμβαναν τὸν χαρακτήρα τῆς ἀποκλειστικότητος, τόσο ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ἐξορκίζοντος, ὅσο καὶ τοῦ ἐξορκιζομένου¹⁵⁵. Ἡ ἔλλειψη

¹⁵¹ Τὸς ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων ἐνοχλουμένους ἴασαι... τὸν Σατανᾶν καὶ πάσαν τὴν ἐνέργειαν καὶ πονηρίαν σύντιψον ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν... (Ι. Φουντούλη, *Κείμενα Λειτουργικῆς*, τεύχος Γ', Θεῖαι Λειτουργίαι, Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 46, 50).

¹⁵² Ὑπὲρ τῶν ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων ἐνοχλουμένων, τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ταχείας ἰάσεως καὶ σωτηρίας αὐτῶν τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν (Ι. Φουντούλη, ὅπ.π., σ. 109).

¹⁵³ ...Τὸς ὀχλουμένους ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων ἐλευθέρωσον... (Ι. Φουντούλη, ὅπ.π., σ. 276).

¹⁵⁴ Ἐνα χαρακτήρα ποὺ συνεπάγεται αὐστηρότατα ἐπιτίμια γιὰ κληρικοὺς καὶ λαϊκοὺς, σύμφωνα μὲ τὸν 61^ο κανόνα τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὁ ὁποῖος ἀποκαλεῖ τοὺς συγκεκριμένους μάγους- ἐξορκιστὲς ὡς «γητευτὲς» (βλ. Γ.Ράλλη- Μ. Ποτλή, *Οἱ θεῖοι καὶ ἱεροὶ κανόνες*, τόμ. Β', Ἀθήνησι 1852, σσ. 442-443).

¹⁵⁵ Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἄς ἐπισημανθεῖ ὅτι ὁ 60^{ος} κανόνας τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐπιβάλλει ἐπιτίμια στοὺς ἐξορκιζόμενους, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν πραγματικὴ ἀνάγκη ἐξορκισμοῦ, ἀλλὰ προσποιοῦνται τοὺς δαιμονόπληκτους γιὰ νὰ τύχουν

λειτουργικῆς κατηχήσεως τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος κατέχει (για μιὰ ἀκόμα φορά) ἓνα σημαντικό ποσοστὸ εὐθύνης, ἐνῶ καὶ ὁ πληρέστερος καὶ, ἐν γένει, θεολογικὸς καταρτισμὸς τοῦ κλήρου παραμένει πάντοτε μελλοντικὸς ὄραματισμὸς. Ἰερεῖς ποὺ σπεύδουν νὰ «διαβάσουν» εὐχὲς ἐξορκισμῶν σὲ περιπτώσεις ψυχιατρικῶν παθήσεων (μὴ γνωρίζοντες τὰ συμπτώματα τοῦ δαιμονισμοῦ), λαϊκοὶ ποὺ, λόγῳ μιᾶς ἔμμονης ἀλλὰ πλασματικῆς ιδέας δαιμονοπληξίας, ἀπαιτοῦν ἀπὸ τὸν ἱερέα νὰ προσευχηθεῖ γι' αὐτοὺς ἢ τοὺς συγγενεῖς του μὲ ἐξορκισμοὺς ἀλλὰ καὶ, ἀντιθέτως, μιὰ ἐπιφυλακτικὴ ἀναγνώσεως τῶν ἐξορκιστικῶν εὐχῶν ἐκεῖ ὅπου πραγματικὰ ἀπαιτεῖται, ὅλα αὐτὰ συνιστοῦν δυσλειτουργίες καὶ παρέχουν «τροφή» στὴν ὅποια σκανδαλοθηρικὴ δημοσιογραφία.

Τόσον ὁ ἱερέας ποὺ θὰ ἐξορκίσει, ὅσο καὶ οἱ συγγενεῖς ἐκείνου ποὺ χρῆζει ἐξορκισμοῦ, θὰ πρέπει νὰ γνωρίζουν ὅτι ἡ κατάσταση τοῦ δαιμονισμοῦ ἔχει συγκεκριμένες αἰτίες καὶ συμπτώματα. Οἱ αἰτίες τοῦ δαιμονισμοῦ συνοψίζονται κατὰ τὸ καλύτερο τρόπο ἀπὸ τὸν ἅγ. Νικόδημο τὸν Ἀγιορείτη στὴν ἐρμηνεία τοῦ 79ου κανόνα τῶν ἁγίων Ἀποστόλων: ἐκεῖ ὁ ἅγ. Νικόδημος ἐπισημαίνει ὅτι ὁ δαιμονισμένος «ἔδωσκεν ἄδειαν εἰς τὸν διάβολον καὶ ἐμβῆκεν εἰς αὐτὸν» λόγῳ «τῆς φαυλότητος τῆς ζωῆς του»¹⁵⁶. Ὁ ἱερέας, γιὰ παράδειγμα, δὲν πρέπει νὰ προτρέξει στὴν ἐξορκιστικὴ διαδικασία, ὅταν ὁ προσερχόμενος εἶναι συνειδητὸ μέλος τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδὴ ὅταν εὐρίσκεται ἐνωμένος μὲ τὸν Κύριο διὰ τῆς συνεχοῦς Μετανοίας καὶ Θ. Μεταλήψεως. Ἐνας παρόμοιος ἄνθρωπος εἶναι «ἄτρωτος» ἀπὸ τὴν προσβολὴ τοῦ διαβόλου, ὄχι διότι ὡς ἄνθρωπος εἶναι ἰσχυρότερος τοῦ διαβόλου, ἀλλὰ διότι ὁ ἐντὸς τοῦ Κυρίου εἶναι «μείζων τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ»¹⁵⁷. Ἄλλωστε, ὁ δαιμονισμὸς ἔχει σαφὴ συμπτώματα (ὅπως κάθε ἀσθένεια)¹⁵⁸, μὲ βάση τὰ ὁποῖα μπορεῖ νὰ διαγνωστεῖ ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς ἢ δαιμονικῆ ἐπήρεια καὶ νὰ προβεῖ ὁ ἱερέας στὴν ἐξορκιστικὴ διαδικασία.

Τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας μάχοντας καὶ θὰ μάχονται κατὰ τοῦ διαβόλου «ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος». Οἱ εὐχὲς καὶ οἱ ἐξορκισμοὶ γιὰ τοὺς ἐνεργούμενους ἀπὸ τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα ἀποτελοῦν τὴν αἰχμὴ τοῦ δόρατος· ὅπως, ὅμως, σὲ κάθε πτυχή τῆς Λατρείας μας, ἔτσι καὶ οἱ ἐξορκιστικὲς εὐχὲς δὲν ἀναπέμπονται οὔτε πρὸς τὸ «θεαθῆναι», οὔτε μὲ τὴν αἴσθησι μιᾶς ὑπεροχῆς. Ἡ ἀλήθεια ποὺ ἐκφράζεται μὲ τὴ φράση

χρηματικῆς ἐλεημοσύνης ἀπὸ τοὺς ἄλλους πιστοὺς (βλ. Γ.Ράλλη- Μ. Ποτλῆ, *Οἱ θεῖοι καὶ ἱεροὶ κανόνες*, τόμ. Β', Ἀθήνησι 1852, σσ. 440-441).

¹⁵⁶ Νικόδημου τοῦ Ἀγιορείτου, *Πηδάλιον τῆς νοητῆς νηὸς τῆς Μιᾶς, Ἀγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, ἧτοι ἅπαντες οἱ ἱεροὶ καὶ Θεῖοι κανόνες*, Ἀθήναι, Ἀστῆρ, 1982, σ. 105.

¹⁵⁷ Ἀΐτω. 4, 4.

¹⁵⁸ Ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ, βλ. τίς σαφέστατες ἐπισημάνσεις τοῦ πρωτοπρ. Θ. Χριστοδούλου, *Ἐξορκισμοί, ἐξορκιστὲς καὶ βασκανία*, Ἀθήνα, ἐκδ. Ὁμολογία, 2003, σσ. 47-55.

Αὐτός ἐπιτιμᾷ σοι Κύριος, Διάβολε, διὰ τοῦ φοβεροῦ αὐτοῦ ὀνόματος, θὰ πρέπει νὰ ἀποτελέσει τὸν ἄξονα, γύρω ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἡ Ἐκκλησία θὰ προσευχηθεῖ γιὰ τὴ θεραπεία τῶν δαιμονισμένων, χωρὶς διακρίσεις ἱερέων ἐξορκιστῶν καὶ ἰδιαίτερων ἐξορκιστικῶν τόπων. Οἱ ἐξορκισμοὶ εἶναι ἔργο τοῦ κάθε κληρικοῦ, τὸν ὁποῖο ὅμως βαρύνει καὶ ἡ εὐθύνη τῆς σωστῆς διαφνώσεως καὶ ὁ διακριτικὸς χειρισμὸς τοῦ θέματος.